

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ, ΕΝΑΣ ΑΞΕΔΙΨΑΣΤΟΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

1. ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Αν ένας λογοτέχνης κρίνεται από το τι νέο, τι προσωπικό, τι εξ ολοκλήρου δικό του εκόμισε εις την τέχνην σε επίπεδο ιδεών και εκφραστικών μέσων,¹ ο Νίκος Καζαντζάκης πέραν κάθε αμφιβολίας έχει αφήσει έντονα το στίγμα του στο νεοελληνικό αλλά και στο παγκόσμιο πνευματικό γίγνεσθαι. Οι ιδεολογικές αναζητήσεις και οι φιλοσοφικές απόψεις τού διαρκώς ανήσυχου αυτού διανοητή σχετικά με τα μεγάλα υπαρξιακά ερωτήματα —τον Θεό και τη σχέση του με τον άνθρωπο, τον θάνατο, τον έρωτα, την ελευθερία, την ελπίδα, τον αγωνιζόμενο άνθρωπο, τη γυναίκα— συνιστούν θεμελιώδη στοιχεία της παρακαταθήκης του στο επίπεδο των ιδεών.

Σε ό,τι αφορά τα εκφραστικά μέσα, ο Καζαντζάκης, προσωπικότητα πολυσύνθετη, πρωτεύει και επίμονα αντιφατική, δεν ήταν δυνατόν να αρκестεί στη λογοτεχνική γλώσσα της εποχής του, την οποία θεωρούσε κοινή και τετριμμένη από την καθημερινή χρήση· η ανήσυχη ιδιοσυγκρασία του απαιτούσε οι λέξεις, οι εικόνες, τα εκφραστικά σχήματα να είναι σε λάμψη, έμφαση και δύναμη ανάλογα με τον ενδιάθετο εσωτερικό κόσμο του που ζητούσε εναγωνίως διέξοδο.² Με κάθε ευκαιρία εξέφραζε τη δυσαρέσκειά του για την αδυναμία και ανεπάρκεια της ανθρώπινης γλώσσας εκτιμώντας ότι οι λέξεις είναι λίγες, οι εκφράσεις φτωχές και ο συνειρμός των ιδεών νωθρός, προκειμένου να εκφραστούν τα εσωτερικά βιώματα του ανθρώπου.³ Θεωρούσε ότι η δημοτική γλώσσα είναι η μόνη που μπορεί να συγκινήσει και να αφυπνίσει τις μεγάλες ορμές του ελληνικού λαού.⁴ Για τον λόγο αυτόν από πολύ νωρίς άρχισε να θησαυρίζει λέξεις, γνώσεις, εκφραστικούς τρόπους από τη

-
1. Νικόλαος Π. Ανδριώτης, «Η γλώσσα του Καζαντζάκη», *Νέα Εστία* 66: 779 (Χριστούγεννα 1959), σ. 90.
  2. Ανδριώτης, ό.π., σ. 90 και 92.
  3. Παντελής Πρεβελάκης, *Ο ποιητής και το ποίημα της Οδύσσειας*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1958, σ. 50 και 89.
  4. «Οι απόψεις του Νίκου Καζαντζάκη για τη δημοτική γλώσσα», *Διαβάζω* 190 (1988), σ. 36.

ζωντανή λαϊκή γλώσσα, με σκοπό να δημιουργήσει ένα νέο μέσο έκφρασης πιο δυνατό και πιο ικανό να αποδώσει τις ιδέες του.

Δίνοντας διέξοδο στην εσωτερική του ανάγκη να είναι σε όλο του το έργο «μόνος» και «ο μόνος», προσέφυγε στα ποικίλα νεοελληνικά γλωσσικά ιδιώματα και προπάντων στην πλούσια κρητική διάλεκτο· όργωσε την Ελλάδα καταγράφοντας με ιδιαίτερη αγάπη και ξεχωριστή φροντίδα πλήθος λέξεων από κάθε περιοχή και συγκέντρωσε εκατοντάδες ασυνήθιστους ιδιωματοικούς τύπους, τους οποίους θεωρούσε πιο έντονα εκφραστικούς, στην προσπάθειά του να επιτύχει μεγαλύτερη έμφαση και να δώσει ξεχωριστή φωνή στη σκέψη του.

Ο Καζαντζάκης λάτρευε την ελληνική γλώσσα, παθιαζόταν με τη σπάνια, απροσδόκητη λέξη, ένιωθε ότι η λέξη η ξεχασμένη σε κάποια γωνιά της ελληνικής γης και περιφρονημένη από τους αστούς λόγιους περικλείει έντονη ζωή και αρετή εθνική, γνώριζε ότι κάθε λέξη που χάνεται σε κάποιο χωριό —υποτιμημένη από τις εφημερίδες, τα περιοδικά, το ραδιόφωνο, αφού οι νεότερες γενιές δεν τη χρειάζονται ή δεν τη θέλουν πλέον— είναι απώλεια που ισοδυναμεί με έναν θάνατο εξίσου θλιβερό, όσο ένας ανθρώπινος θάνατος. Γνώριζε ακόμη πως όποιος κατορθώσει να κρατήσει ζωντανή μια λέξη καταξιώνοντάς τη σε ένα κείμενο σημαντικό, είτε πρωτότυπο είτε από μετάφραση, θα προσφέρει ύψιστη υπηρεσία στην πνευματική ζωή του τόπου του.⁵

Σε ένα από τα ταξίδια του εκτός των ελληνικών συνόρων, στην Αγγλία λίγο πριν από την έκρηξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, επισκέπτεται τον δημοτικιστή, άοκνο συλλέκτη λαϊκών λέξεων Πέτρο Βλαστό. Στις πολύωρες συζητήσεις τους, όπως αριστοτεχνικά αποτυπώνονται στο έργο του *Ταξιδεύοντας. Αγγλία*, κυριαρχεί «ο μεγάλος έρωτας της ζωής τους, η δημοτική γλώσσα» και ο αφηγητής νιώθοντας ιδιαίτερη συγκίνηση για τις «παρθένες» διαλεκτικές λέξεις σχολιάζει:

Να γυρίζεις την Ελλάδα με τεντωμένο το αφτί, ν' ακούς από το στόμα του λαού τη λέξη την παρθένα ακόμα, χιλιάδες χρόνια αμουντζάλωτη από το μελάνι, και να την παίρνεις μαζί σου, όπως κλέφτουμε τη γυναίκα που αγαπούμε, με κουρσάρικη αναγάλλια! Να σκαρφαλώνεις βουνά, να πεινάς, να διψάς, να 'σαι κατάκοπος, και ξαφνικά να τα ξεχνάς όλα, γιατί αντάμωσες ένα βοσκό και σε φίλεψε μian άγνωστη «περίλαμπρη» λέξη! Μονάχα όποιος αγαπάει τη δημοτική μας γλώσσα με τόσο πάθος νιώθει πως δεν πειράζει που γεννήθηκε, δεν πειράζει πως παλεύει χωρίς βοήθεια μέσα στην αμάθεια, την τεμπελιά και την αδιαφορία της ράτσας του. «Οὐ νέμεσις τοιῆδε ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν ...» (Ταξ. Αγγλ. 106).

Ο λεξιλογικός δημιουργικός οίστρος του Καζαντζάκη τον παρακινούσε να ανασυνθέτει και να αναδημιουργεί λέξεις, να παίζει με τη σημασία και με τον ήχο τους,

5. I. Θ. Κακριδής, «Η μετάφραση της Ιλιάδας», *Καινούρια Εποχή* 1: 4 (Χειμώνας 1956), Αθήνα: Δίφρος, σ. 51-52.

καθώς και με τον ρυθμό των φράσεων⁶ η τάση του αυτή ανακίνησε συχνές κατηγορίες σε βάρος του προκαλώντας ωστόσο τη σθεναρή απολογία του· και αυτό, διότι ο συγκεκριμένος λογοτέχνης αισθανόταν τον λόγο πηγαία να αναβλύζει από μέσα του και η διαίσθησή του του παρείχε το δικαίωμα και τη δύναμη να πλάθει τη λέξη σύμφωνα με μια βαθύτερη φωνή.⁷

Ένα μεγάλο μέρος από το πλουσιότατο γλωσσικό υλικό που συνέλεξε ο Κρητικός στοχαστής, είτε κατά τη διάρκεια των ταξιδιών του από άκρη σε άκρη της ελληνικής υπαίθρου είτε με τη βοήθεια γνωστών και φίλων του, τους οποίους παρακαλούσε να το συγκεντρώσουν και να το θέσουν υπόψη του, το «καταξίωσε» ενσωματώνοντάς το στα έργα του: «τρελαίνουμαι για κάθε ζωντανή λέξη της δημοτικής, τη λυπούμαι, θέλω να την τοποθετήσω σ' ένα κείμενο να μη χαθεί», ομολογεί σε επιστολή του στις 28 Μαρτίου 1945 στον Ιωάννη Θ. Κακριδή.⁸ Ο χωρίς προηγούμενο —και φυσικά χωρίς συνέχεια— ανεπανάληπτος γλωσσικός «πακτωλός» που δημιουργήθηκε εμπλούτισε από γλωσσική άποψη τη νεοελληνική λογοτεχνία (λειτουργώντας ως ιδιαίτερα δημιουργικός παράγοντας της γλώσσας), ενίσχυσε την κοινή δημοτική, η οποία με τη σειρά της επέδρασε θετικά στα ιδιώματα συγχωνεύοντάς τα, και εν τέλει είχε ως αποτέλεσμα να διαμορφωθεί και να αποκρυσταλλωθεί η σύγχρονη νεοελληνική γλώσσα από αυτήν ακριβώς την αλληλεπίδραση διαλεκτικών και κοινών στοιχείων.⁹

Ο Καζαντζάκης, εν κατακλείδι, αγωνιώντας διαρκώς για την αναζήτηση της γλωσσικής τελειότητας και επιμένοντας ακούραστα σε ό,τι αφορά την εκφραστική αρτιότητα των έργων του, βασάνισε στο έπακρο το πνεύμα και το σώμα του, εωσότου επιτύχει το κατάλληλο ένδυμα με το οποίο θα έντυνε τα δημιουργήματά του· υπήρξε ιδιαίτερα προσεκτικός στη χρήση της γλώσσας των έργων του και από τους ελάχιστους δημιουργούς που αναζήτησαν τη λέξη με τόσο φανατική προσήλωση και επιμονή, προκειμένου να της δώσει «αυθύπαρκτο νόημα και ολοκληρωμένη ζωή»¹⁰ αναβάπτισε πλήθος από «λόγια φτωχά» θηρεύοντάς τα από το στόμα χωρικών, ψαράδων, βοσκών, χειροτεχνών και τους έδωσε φτερά να πέτονται με αυτοπεποίθηση και αξιοπρέπεια στον καταγάλανο και καταφώτιστο ουρανό της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Με τρόπο μοναδικό και ανεπανάληπτο σμίλεψε τη γλώσσα και το ύφος σε όλα τα λογοτεχνήματά του και για αυτόν τον λόγο δικαίως ανήκει στη χορεία των ελάχιστων χαρισματικών αριστοτεχνών του λόγου, του «ωραίου

6. Πίτερ Μπιν, Συνέντευξη στην Ελένη Γκίκα, εφημ. *Έθνος*, Παρασκευή 29 Νοεμβρίου 2013.

7. Εμμανουήλ Κριαράς, «Η μαγεία της λέξης στον Καζαντζάκη (μαρτύρια επιστολών)», *Φιλολόγος* 128 (Απρίλιος-Ιούνιος 2007), σ. 207-208.

8. Ι. Θ. Κακριδής, «84 γράμματα του Καζαντζάκη στον Κακριδή», *Νέα Εστία* 102: 1211 (Χριστούγεννα 1977), αφιέρωμα Ν. Καζαντζάκης, σ. 275.

9. Ελευθερία Γιακουμάκη, «Η γλώσσα της *Οδύσσειας* του Ν. Καζαντζάκη», *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, τ. ΙΔ', Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 1982, σ. 160-161.

10. Βασίλειος Γ. Μανδηλαράς, *Καζαντζάκης και γλώσσα*, Αθήνα 1987, σ. 20.

λόγου», διεθνώς. Το στίγμα που άφησε η παρουσία του είναι ιδιαίτερο, ενδιαφέρον, σημαντικό και μοναδικό· χάρη σε αυτόν και ύστερα από αυτόν δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η δημοτική γλώσσα, ο ελληνικός λόγος και ο παγκόσμιος πνευματικός πολιτισμός έχουν κερδίσει σε ομορφιά, σε δύναμη και σε αρετή, όπως θα σημείωνε ο Ι. Θ. Κακριδής.¹¹

2. ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΣΥΝΟΛΙΚΗΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Ο καζαντζακικός γλωσσικός θησαυρός είναι ένα ιδιαίτερα σημαντικό κεφάλαιο με το οποίο κατά καιρούς έχουν καταπιαστεί άξιοι και ικανοί μελετητές δημοσιεύοντας εξειδικευμένες ή μη εργασίες τους, που ρίχνουν πλούσιο φως στη μελέτη του γλωσσικού οργάνου του σπουδαίου λογοτέχνη και συμβάλλουν τα μέγιστα στην κατανόηση του «φαινομένου Καζαντζάκη».

Τα Χριστούγεννα του 1959 στο περιοδικό *Νέα Εστία* ο Ν. Π. Ανδριώτης δημοσιεύει μελέτημα για τον Καζαντζάκη στο οποίο παρουσιάζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γλώσσας και τον πνευματικό προσανατολισμό του δημιουργού. Με συγκεκριμένα παραδείγματα ως προς τη φωνητική, τη μορφολογία και το λεξιλόγιο καταδεικνύει την αποστροφή του Καζαντζάκη στις χλιοειπωμένες κοινές λέξεις και την προτίμησή του στους ιδιωματικούς και ασυνήθιστους δημοτικούς τύπους εξαιρώντας παράλληλα το υπέροχο γλωσσοπλαστικό ταλέντο του. Ολοκληρώνοντας το μελέτημά του δεν παραλείπει να υπογραμμίσει ότι:

μα μελλοντική συστηματική μελέτη της γλωσσικής πλευράς ολόκληρου του έργου του Καζαντζάκη γραμμένη από ειδικό φιλόλογο έμπειρο στα θέματα του προσωπικού συγγραφικού ύφους θα ήταν πολύτιμη για τα νεοελληνικά γράμματα, γιατί θα μας έδειχνε και τον εκφραστικό πλούτο της νέας γλώσσας μας και τα ακρότατα περιθώρια της λογοτεχνικής αξιοποίησης του από συγγραφείς της αξίας του Καζαντζάκη.¹²

Ο Αγαπητός Τσοπανάκης τα Χριστούγεννα του 1977 δημοσιεύει στη *Νέα Εστία* μελέτημα στο οποίο επιχειρεί γενική θεώρηση της γλώσσας του Καζαντζάκη παρουσιάζοντας ορισμένα χαρακτηριστικά της (διαλεκτικά δάνεια, γλωσσοπλαστική τακτική) με απαρίθμηση συγκεκριμένων φωνητικών, γραμματικών και λεξιλογικών στοιχείων από την *Οδύσσεια* και το μυθιστόρημα *Βίος και Πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*. Στο τέλος διατυπώνει, όπως και ο Ανδριώτης, την ανάγκη αλλά και την προτροπή να μελετηθούν συστηματικά το λεξιλόγιο και η γλώσσα του Καζαντζάκη:

11. Ι. Θ. Κακριδής, «Η μετάφραση της Ιλιάδας», ό.π., σ. 64.

12. Ανδριώτης, ό.π., σ. 95.

Οι ιδιωματικές λέξεις ιδιαίτερα, η προέλευσή τους και οι κατηγορίες στις οποίες ανήκουν, επίθετα, ουσιαστικά, ρήματα, επιρρήματα, ο τομέας της ζωής από τον οποίο είναι παρμένες, ναυτικός, ψαράδικος, ποιμενικός, γεωργικός, σπιτικός, αφηρημένες ή συγκεκριμένες, η σωστή ή μεταφορική χρήση τους, όλα αυτά είναι δουλειές για νέους φιλόλογους και γλωσσολόγους, που θα αποδώσουν πολλά και στους ίδιους και θα μας βοηθήσουν να κοιτάζουμε από πιο κοντά και να κατανοήσουμε πολύ καλύτερα έναν από τους σύγχρονους μεγάλους της λογοτεχνίας μας.¹³

Το 1978 η Ελευθερία Γιακουμάκη καταπιάνεται με τη μελέτη της γλώσσας της καζαντζακικής *Οδύσ(σ)ειας* ιχνηλατώντας λέξεις κρητικής προέλευσης, λέξεις με πρώτο ή δεύτερο συνθετικό από την κρητική διάλεκτο, λέξεις που φαίνονται κρητικογενείς αλλά δεν είναι, καθώς και λέξεις προερχόμενες από άλλα ιδιώματα. Το 1982 ανακοινώνει άκρως ενδιαφέροντα δείγματα της συνεχιζόμενης έως τότε εμβριθούς έρευνάς της, που καταδεικνύουν με εύλωττο τρόπο την ψυχική ανάγκη του Καζαντζάκη να χρησιμοποιήσει μια γλώσσα ασυνήθιστη και πρωτότυπη, επιβλητική και εντυπωσιακή, η οποία θα συντελούσε καθοριστικά στην εκπλήρωση του σκοπού του, στη συγγραφή δηλαδή μιας νέας Οδύσσειας «που θα πρέπει να είναι ανώτερη της ομηρικής».¹⁴ Με τη γλώσσα του Καζαντζάκη έχουν ασχοληθεί, επίσης, ο Βασίλειος Γ. Μανδηλαράς το 1972 σε αγγλόγλωσσο μελέτημά του¹⁵ δημοσιευμένο στη συνέχεια και στην ελληνική γλώσσα (βλ. σημ. 10) και πρόσφατα ο Νίκος Μαθιουδάκης.¹⁶

Ο Εμμ. Κριαράς, αναφερόμενος στον Καζαντζάκη και στη γλώσσα του σε διάφορα κείμενά του, τονίζει ότι, μολονότι υπάρχουν μεμονωμένες αξιόλογες συλλεκτικές εργασίες στον τομέα αυτόν, δεν έχει ακόμη κινηθεί συστηματικότερο το ενδιαφέρον περισσότερων μελετητών προς την κατεύθυνση της συγκρότησης ειδικότερων λεξικών ή και απλώς λεξιλογίων για κορυφαίους νεοέλληνες λογοτέχνες.¹⁷ Εξαιρεί τη χρησιμότητα έργων όπως το προαναφερόμενο μελέτημα του Τσοπανάκη και εύχεται η εργασία αυτή να βρει συνεχιστές ανάμεσα στους φιλόλογους, που θα άξιζε «να μελετήσουν εξονυχιστικά τον απέραντο λεξιλογικό πλούτο του καζαντζακικού έργου, καθώς και τη γενικότερη υφή της γλώσσας του»¹⁸

13. Αγαπητός Γ. Τσοπανάκης, «Η γλώσσα και το λεξιλόγιο του Ν. Καζαντζάκη», *Νέα Εστία* 102:1211 (Χριστούγεννα 1977), σ. 72.

14. Γιακουμάκη, ό.π., σ. 146.

15. Basil G. Mandilaras, *The language of Kazantzakis, Studies in the Greek Language*, Athens, 1972, σ. 134-170, σημειώσεις σ. 208-209.

16. Νίκος Μαθιουδάκης, *Η Οδύσ[σ]εια των λέξεων. Νεολογικά αθησαύριστα στο έπος του Νίκου Καζαντζάκη*, Αθήνα: Κάπα Εκδοτική, 2020.

17. Εμμανουήλ Κριαράς, «Η λεξιθηρία του Καζαντζάκη», εφημ. *Το Βήμα* (5 Μαρτίου 1995) [= Εμμ. Κριαράς, *Θητεία στη γλώσσα*, Αθήνα: Γκοβόστης, 1998, σ. 243-244].

18. Εμμανουήλ Κριαράς, «Θέματα της γλώσσας μας», *Νέα Εστία* (15-3-1983), σ. 359-362 [= Εμμ. Κριαράς, *Η γλώσσα μας. Παρελθόν και παρόν*, Θεσσαλονίκη, 1992, σ. 154].

παροτρύνοντας νέους φιλολόγους εραστές της νεοελληνικής γλώσσας να επιχειρήσουν τη συγκρότηση Λεξικού Καζαντζάκη.¹⁹

Την άποψη ότι η γλώσσα του Καζαντζάκη πρέπει να εξεταστεί διεξοδικά έχει επισημάνει και ο Χριστόφορος Χαραλαμπίκης τονίζοντας ότι παρά το εντυπωσιακό πλήθος των μελετών και βιβλίων που έχουν γραφτεί για το έργο και την προσωπικότητά του, είναι γεγονός ότι η γλώσσα του εξακολουθεί να παραμένει ανεξερεύνητη.²⁰

3. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΙΚΑ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΛΕΞΙΛΟΓΙΑ: ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΠΑΡΟΝ

Τα έργα του Καζαντζάκη, όπως προαναφέρθηκε, είναι διάσπαρτα από γλωσσικούς διαλεκτικούς τύπους, γεγονός το οποίο είχε ως αποτέλεσμα, από την πρώτη κιόλας στιγμή της εμφάνισής τους έως σήμερα, ο εκάστοτε αναγνώστης —ακόμη και ο πιο ειδικός— να μην τα κατανοεί πολλές φορές και να τα παρακολουθεί με δυσκολία.

Η γλώσσα του Κρητικού συγγραφέα, παρατηρεί ο καθηγητής Μιχαήλ Πασχάλης, έχει προφανείς δυσκολίες κατανόησης σημειώνοντας ότι μόνο στην περίπτωση του *Αλέξη Ζορμπά* μέτρησε γύρω στις 150 λέξεις και φράσεις που είναι ακατανόητες ή έστω δυσνόητες για τον μέσο σημερινό αναγνώστη, εκτός αν είναι Κρητικός²¹ ο Τσοπανάκης, μάλιστα, στην προαναφερόμενη μελέτη του αποδίδει τις δυσκολίες προσπέλασής της στο γεγονός ότι είναι ανάμικτη από ποιητικά και πεζά στοιχεία, από ιδιωματικά και κοινά και από άλλα που ακόμη και εξειδικευμένοι μελετητές δυσκολεύονται να μαντέψουν τη σημασία τους, γιατί αυτά συνήθως ανήκουν σε ειδικούς και απόμερους τομείς της ιδιωματικής γλωσσικής ζωής.²² Οι δυσκολίες κατανόησης επιτείνονται, όπως είναι ευνόητο, όσον αφορά έναν ξένο μεταφραστή, ερευνητή ή μελετητή. Η σχετική μαρτυρία ενός ανθρώπου που αφιέρωσε τη ζωή του στη μελέτη του Καζαντζάκη, του Peter Bien, είναι πολύτιμη και αποκαλυπτική. Με καζαντζακικό τρόπο απευθυνόμενος στον ίδιο τον Καζαντζάκη εξομολογείται:

Πα μένα... η γλώσσα σας, αν και δύσκολη, είναι πάντα μεγάλη απόλαυση. Το να μεταφράσω τον πεζό σας λόγο ήταν σαν να μετέφραζα ποίηση. Γι' αυτό αγωνίστηκα να

19. Εμμανουήλ Κριαράς, «Βιώματα από τον Καζαντζάκη», *Πεπραγμένα επιστημονικού διημέρου: Νίκος Καζαντζάκης. Σαραντα χρόνια από το θάνατό του. Χανιά, 1-2 Νοεμβρίου 1997*, Χανιά: Δημοτική Πολιτιστική Επιχείρηση Χανίων, 1998, σ. 199-202 [= Εμμ. Κριαράς, *Γλωσσοφιλολογικά. Ύστερο Βυζάντιο. Νέος Ελληνισμός*, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2000, σ. 616].

20. Χριστόφορος Χαραλαμπίκης, «Ο γλωσσικός σκεπτικισμός του Νίκου Καζαντζάκη», στον ίδιο, *Κρητολογικά Μελετήματα, Γλώσσα – Λογοτεχνία – Πολιτισμός*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001, σ. 319.

21. Μιχαήλ Πασχάλης, «Η νέα έκδοση των έργων του Νίκου Καζαντζάκη», *The Athens Review of Books* 76, Σεπτέμβριος 2016, σ. 13.

22. Τσοπανάκης, ό.π., σ. 65.

πλάσω κατιτί που μοιάζει με τον ποιητικό λόγο στ' αγγλικά. Μα η γλώσσα σας ήταν πάντα και περιπετειώδης για μένα ... Όταν άρχισα να μεταφράζω, δεν υπήρχαν καλά ελληνο-αγγλικά λεξικά. Χωρίς τέτοια υποστήριξη, αν δεν ήξερα μια λέξη, ρωτούσα στην αρχή τη γυναίκα μου. Εκείνη ήξερε περίπου το είκοσι πέντε τοις εκατό, γιατί η άγνωστη λέξη συνήθως ήταν από έναν ειδικό τομέα της ζωής. Όταν βρισκόμουνα στη Θεσσαλονίκη, ρωτούσα για στρατιωτικούς όρους τον πεθερό μου, ο οποίος είχε υπηρετήσει στον στρατό επί Βενιζέλου για γεωργικούς όρους απευθυνόμενα στον κουνιάδο μου, που ήξερε το καθετί για ελιές, πρόβατα, σπόρια και παρόμοια, επειδή ήταν γεωπόνος. Αν δεν έβρισκα πληροφοριοδότη εκεί, ταχυδρομούσα έναν εκτεταμένο κατάλογο κάθε τόσο στην κυρία Ελένη Καζαντζάκη, πάντα ζητώντας της «συγγνώμη». Απαντούσε με προθυμία, αλλά πολλές φορές κι αυτή δεν γνώριζε κάμποσες λέξεις και μου έλεγε να ρωτήσω τον Παντελή Πρεβελάκη, το ύστατό μου καταφύγιο. Αυτός τις ήξερε όλες και πολλές φορές μου έλεγε: «Εγώ ήμουν η πηγή που έδωσε τη λέξη αυτή στον Καζαντζάκη».²³

Ο ίδιος ο Καζαντζάκης, έχοντας πλήρη επίγνωση των δυσκολιών κατανόησης των ιδιωματικών λεκτικών στοιχείων που χρησιμοποιούσε κατά κόρον στα έργα του, κατάρτισε ερμηνευτικό λεξιλόγιο χιλίων πεντακοσίων περίπου δυσνόητων λέξεων για την *Οδύσ(σ)ειά* του και το προσάρτησε στην πρώτη μνημειώδη έκδοση του έργου το 1938, προκειμένου οι αναγνώστες του τιτάνιου έπους του να προσπελάσουν τον σκόπελο της γλώσσας του· εντούτοις, καθώς παρατηρούσε ο Kimon Friar, αυτές οι λέξεις και φράσεις ήταν οικείες, κοινής και καθημερινής χρήσης στους χωρικούς, τους βοσκούς και τους ψαράδες στα νησιά και στα χωριά της Ελλάδας (αν και όχι πάντα σε όλα τα μέρη) ή μπορούσε να τις βρει κανείς ενσωματωμένες στα δημοτικά τραγούδια και στους θρύλους.²⁴ Δυστυχώς, σε μεταγενέστερες εκδόσεις του έργου (και για σχεδόν επτά δεκαετίες έως το 2006, οπότε το επανέκτυψε ο Πάτροκλος Σταύρου) το σύντομο και χρηστικό αυτό γλωσσάρι παραλείφθηκε ασύγγνωστα, με αποτέλεσμα ακόμη και ο πιο καλοπροαίρετος, επίμονος και υπομονετικός αναγνώστης να πελαγοδρομεί προσπαθώντας να καταλάβει το νόημα δεκάδων στίχων χάνοντας εν μέρει την ουσία του κειμένου και τη μαγεία του λογοτεχνήματος. Επίσης, ως μεταφραστής της *Θείας Κωμωδίας* του Δάντη εμπλούτισε την έκδοση με αρκετά σχόλια πραγματολογικού και ιστορικού χαρακτήρα και με ερμηνευτικό λεξιλόγιο διακοσίων τριάντα ιδιωματικών λέξεων.

Το 1932 προσέφερε στον νεαρό Πρεβελάκη ολόκληρο το χειρόγραφο της *Οδύσ(σ)ειας* στην έως τότε μορφή της και αυτός αμέσως άρχισε να αποδελτιώνει γλωσσικούς τύπους που του προκάλεσαν εντύπωση καταρτίζοντας κατάλογο

23. Πίτερ Μπιν, «Αναφορά στον Νίκο», ομιλία στην τελετή βράβεισής του από τον Δήμο Ηρακλείου με το «Βραβείο Νίκου Καζαντζάκη» το 2016 [= *Νίκος Καζαντζάκης ο κοσμοπαράρτις*, Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη, 2017, σ. 31].

24. Kimon Friar, «Η *Οδύσσεια* του Ν. Καζαντζάκη», *Καινούρια Εποχή* 3:11 (Φθινόπωρο 1958), Αθήνα: Δίφρος, σ. 46.

τεσσάρων χιλιάδων πεντακοσίων λέξεων με λίγες, πάντως, ερμηνευτικές αναφορές. Βέβαια, από το 1932 έως το 1938 που δημοσιεύτηκε το έπος, ο Καζαντζάκης το ξανάγραψε πέντε φορές προβαίνοντας αφενός σε δραστικό περιορισμό των στίχων (από 42.000 περίπου στο χειρόγραφο του Πρεβελάκη σε 33.333 στην έκδοση του 1938) και αφετέρου σε αντικατάσταση λεκτικών τύπων αναζητώντας την τελειότητα στη γλωσσική έκφραση. Αποτέλεσμα αυτής της συνεχούς επεξεργασίας ήταν, όπως διαπιστώνεται, πολλές λέξεις του χειρογράφου του 1932 από το οποίο συνέλεξε το υλικό του ο Πρεβελάκης να έχουν αφαιρεθεί από το τελικό κείμενο της έκδοσης της καζαντζακικής *Οδύσ(σ)ειας* του 1938. Ωστόσο, έστω και έτσι, ο λεκτικός κατάλογος του Πρεβελάκη έχει σημαντική ιστορική και γλωσσολογική αξία, καθώς συμβάλλει σημαντικά στη μελέτη της γλώσσας του Καζαντζάκη αποτυπώνοντας εμμέσως τον διαρκή αγώνα του και την έκδηλη αγωνία του να βελτιώσει εκφραστικά τους καλαισθητούς ιαμβικούς δεκαεπτασύλλαβους στίχους του, ώστε το έπος του να καταστεί όσο το δυνατόν πιο άρτιο.²⁵

4. ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Για άλλους δημιουργούς —λ.χ. τον Κορνάρο, τον Σολωμό, τον Παπαδιαμάντη, τον Βαλαωρίτη, τον Καρκαβίτσα, τον Καβάφη, τον Καββαδία— έχουν καταρτιστεί και δημοσιευτεί γλωσσάρια είτε ως αυτόνομα εγχειρίδια είτε ενταγμένα στις εκδόσεις των έργων τους· έφτασε το πλήρωμα του χρόνου και ο σημερινός αναγνώστης του Κρητικού συγγραφέα να έχει πλέον στη διάθεσή του το ανά χειράς *Γλωσσάρι στο έργο του Νίκου Καζαντζάκη*, ένα «εργαλείο» κατανόησης και, ως ένα σημείο, μελέτης της γλώσσας του. Ο λόγος αφορά όχι οποιονδήποτε λογοτέχνη αλλά τον Καζαντζάκη, ο οποίος ενσυνείδητα επιδίωξε τη χρησιμοποίηση σπάνιων και ιδιωματικών λεκτικών στοιχείων αντί των συνηθισμένων κοινών δημοτικών συνωνύμων τους στην επίμοχθη και εναγώνια προσπάθειά του να εκφράσει τη σκέψη, τις ιδέες, τα πιστεύω και τα συναισθήματά του, αλλά και προσδίδοντας με τον τρόπο αυτόν πρωτοτυπία στο έργο του. Για τον σύγχρονο αναγνώστη του, συνεπώς, η ανάγκη γλωσσικού ερμηνευτικού οδηγού είναι πλέον αδήριτη, προκειμένου: α. να προσεγγίσει απρόσκοπτα την ιδιαίτερη, πλούσια και ρωμαλέα γλώσσα, το απαράμιλλο ύφος και το πολυσχιδές έργο ενός μεγάλου του παγκόσμιου πνεύματος, β. να γνωρίσει τον ανεκτίμητο γλωσσικό θησαυρό και τον εκφραστικότερο πλούτο της νεοελληνικής γλώσσας, γ. να γευτεί ένα σημαντικό τμήμα της παλαιότερης λαϊκής —προφορικής και γραπτής— γλωσσικής μας παράδοσης.

25. Θεοχάρης Μαρινάκης, «Με πυξίδα ένα γλωσσάρι: Το Γλωσσάριο του Παντελή Πρεβελάκη για την *Οδύσσεια* του Νίκου Καζαντζάκη (Ραψωδίες Α-Κ)», διπλωματική εργασία, Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο, 2004.

Ειδικότερα, παραδίδοντας στη δημοσιότητα το έργο, προσδοκία μου είναι να αποδειχθεί πολλαπλώς χρήσιμο στους ποικίλους αποδέκτες προς τους οποίους απευθύνεται:

- στον απλό αναγνώστη, ιδιαίτερα νεαρής ηλικίας, δεδομένου ότι θα τον βοηθήσει να προσεγγίσει ευκολότερα και να κατανοήσει καλύτερα το έργο και τη βιοθεωρία ενός πολυσυζητημένου οικουμενικού διανοητή, πολυμεταφρασμένου δημιουργού και παρεξηγημένου ανθρώπου, ο οποίος εξακολουθεί να απασχολεί με αμείωτο ενδιαφέρον μελετητές και αναγνωστικό κοινό παραμένοντας ουσιαστικά ζωντανός, επίκαιρος και αληθινός — σε πείσμα μεροληπτικών παρερμηνειών, θλιβερών διώξεων και αφιλοσόφητων αρνήσεων σε Ανατολή και Δύση· η ισχυρή απήχηση που έχει και η έντονη συγκίνηση που προκαλεί στο παγκόσμιο αναγνωστικό κοινό αποδεικνύονται από τις συνεχείς επανεκδόσεις έργων του σε δεκάδες γλώσσες χάρη στη διαρκή ζήτησή τους, από πλήθος μελετών και διεθνών συνεδρίων που του αφιερώνονται συχνά πυκνά, από θεατρικές παραστάσεις έργων του που παίζονται κάθε χρόνο στα τέσσερα σημεία του πλανήτη, από διάσημες ρήσεις του που ταξιδεύουν στο διαδίκτυο και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθώς και από την αδιάλειπτη αύξηση της βιβλιογραφίας του.²⁶
- στον νεοελληνιστή μελετητή, καθώς θα τον απαλλάξει από τη χρονοβόρα διαδικασία της γλωσσικής και ερμηνευτικής εξομάλυνσης των κειμένων του προικισμένου συγγραφέα της «κρητικής ματιάς», ώστε εξοικονομώντας πολύτιμο χρόνο να αφοσιωθεί απερίσπαστα στη μελέτη του έργου του·
- στον ασχολούμενο με γλωσσικές αναζητήσεις, ιδίως φιλόλογο ή ειδικό ερευνητή, δεδομένου ότι θα του δώσει τη δυνατότητα και το ερέθισμα να προβεί σε παρατηρήσεις, συμπληρώσεις, διορθώσεις και περαιτέρω έρευνα, καθότι οι παραλείψεις, οι αστοχίες, τα λάθη και οι αδυναμίες ενός τόσο απαιτητικού εγχειρήματος είναι αναπόφευκτα. Οι Λατίνοι θα έλεγαν: *feci quod potui, faciant meliora potentes* (έκανα ό,τι μπορούσα, όσοι μπορούν ας κάνουν καλύτερα)· το παρόν πόνημα, ωστόσο, δεν ελπίζει παρά σε αυτές ακριβώς τις παρατηρήσεις και διορθώσεις, ώστε να στηθεί ένα βήμα γόνιμου, εποικοδομητικού και ουσιαστικού διαλόγου που θα προαγάγει την επιστήμη της λεξικογραφίας, της γλωσσολογίας και της φιλολογίας.

---

26. Να σημειωθεί εδώ η ιδιαίτερα χρήσιμη έκδοση: Γιώργος Ν. Περαντωνάκης – Παναγιώτα Μ. Χατζηγεωργίου, *Βιβλιογραφία για τον Νίκο Καζαντζάκη (1906-2012)*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2018 (διαθέσιμη δωρεάν σε ψηφιακή μορφή: <https://bit.ly/34Rv9kb>).

5. ΑΡΧΕΣ, ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΟΔΗΓΙΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟΥ

Δεν διαφεύγει την προσοχή και ενός απλού αναγνώστη το γεγονός ότι, όταν αναφέρεται κανείς στη γλώσσα του Καζαντζάκη, στην πραγματικότητα κάνει λόγο για την ιστορία της νεοελληνικής γλώσσας, δεδομένου ότι το γλωσσικό υλικό —μάλιστα το ιδιωματικό και όχι μόνο της κρητικής διαλέκτου, ιδίως στην *Οδύσ(σ)εια*— είναι τεράστιο. Η προσπάθεια να δαμαστεί ένας τόσο πλούσιος και ποικίλος γλωσσικός θησαυρός συνεπάγεται πάμπολλα αδόκητα προβλήματα, εγγενείς δυσκολίες και διαρκείς ακροβασίες, όπως: τι γλωσσικό υλικό θα αποδελτιωθεί να αποτελέσει αντικείμενο επεξεργασίας, ποια θα είναι τα όριά του, με ποια κριτήρια θα επιλεγούν ή θα απορριφθούν κάποιες λέξεις.

Προκειμένου να εκτεθεί η αρχή σύνταξης του γλωσσαρίου, είναι χρήσιμο, νομίζω, να επικαλεσθώ τον αείμνηστο πανεπιστημιακό δάσκαλό μου Γιώργο Π. Σαββίδη, ο οποίος προλογίζοντας το γλωσσάρι του για τον παλαμικό *Δωδεκάλογο του Γύφτου* διερωτάται, διαπιστώνει και σημειώνει:

Τι σημαίνει «γλωσσάρι»; Αν δεν κάνω λάθος: ούτε λεξικό, μήτε ευρετήριο λέξεων, αλλά πραχτικό βοήθημα για τον αναγνώστη ενός κειμένου το οποίο παρουσιάζει ασυνήθιστες δυσκολίες λεκτικές — ήγουν: ασυνήθιστες λέξεις και ασυνήθιστους τύπους είτε ασυνήθιστες χρήσεις κοινών λέξεων. Έτσι, ένα γλωσσάρι του *Δωδεκάλογου* θα πρέπει να περιλαμβάνει μόνον τις ασυνήθιστες λέξεις κλπ., όσες υπάρχουν σε τούτο το ποίημα, και να περιορίζει την ερμηνεύσή τους στις σημασίες που οι λέξεις αυτές έχουν, για τον Ποιητή, αποκλειστικά στον *Δωδεκάλογο*.

Ωστόσο, τι εννοούμε εδώ με «ασυνήθιστο» και ποιο είναι το κριτήριό του; Φυσικά, δεν εννοούμε: ασυνήθιστο για τον Παλαμά. Γιατί τότε η σύνταξη του γλωσσαρίου θα ήταν ανέφικτη χωρίς την προϋπαρξη ενός παλαμικού λεξικού και ενός ευρετηρίου όλων των λέξεων που έγραψε ποτέ ο Ποιητής. [...] Εννοούμε ασυνήθιστο για τον αναγνώστη. Ποιον όμως; Αν πούμε: τον μέσο αναγνώστη, δεν σημαίνει τίποτε· κι αν πούμε: πάντως τον απόφοιτο γυμνασίου, δεν σημαίνει πολλά — και περιορίζει τον αριθμό των ενδεχόμενων αναγνωστών του πιο φημισμένου έργου ενός Εθνικού Ποιητή.

Αφού, λοιπόν, το γλωσσάρι προορίζεται για τον κάθε ενδεχόμενο αναγνώστη του *Δωδεκάλογου*, κριτήριο για τη σύνταξή του, θαρρώ, δεν μπορεί να είναι άλλο από τον ελάχιστο κοινό παρονομαστή γλωσσικής εμπειρίας — ο οποίος σήμερα είναι ο καθημερινός προφορικός και γραπτός λόγος: της ιδιωτικής συνομιλίας και αλληλογραφίας, του ραδιοφώνου και της εφημερίδας.²⁷

Το *Γλωσσάρι στο έργο του Νίκου Καζαντζάκη* καταρτίστηκε, συνεπώς, με γνώμονα ως προς την επιλογή των λέξεων τον «ενδεχόμενο» αναγνώστη του

27. Γ. Π. Σαββίδης, «Εισαγωγικό σημείωμα στο Γλωσσάρι για τον *Δωδεκάλογο*», Κωστής Παλαμάς, *Άπαντα*, τ. Γ', Αθήνα: Μπίρης, 4η έκδ., 1972, σ. 460.

Καζαντζάκη. Μελετώντας ένα προς ένα τα πρωτότυπα έργα του υπογράμμιζα και αποδελτίωνα το γλωσσικό υλικό που έκρινα ότι αποκλίνει από το κοινό γλωσσικό αίσθημα· σημειώνω εδώ ότι συμπεριέλαβα στα αποδελτιωμένα κείμενα και τη *Θεία Κωμωδία* του Δάντη, η οποία, παρότι μετάφραση ως προς το περιεχόμενο, θα πρέπει να συγκαταλεχθεί στα πρωτότυπα έργα του μεταφραστή ως προς την επιλογή του λεξιλογίου που χρησιμοποίησε. Με το ίδιο σκεπτικό αποδελτίωσα και τον *Ηγεμόνα* του Μακιαβέλι. Στη συνέχεια, προέκρινα, επεξεργάστηκα και ερμήνευσα όσες από τις χιλιάδες λέξεις του πολυγραφότατου λογοτέχνη το γλωσσικό μου αισθητήριο θεωρούσε ότι είτε είναι εντελώς άγνωστες στον αποκαλούμενο «μέσο» αναγνώστη είτε δυσκολεύεται να τις κατανοήσει. Επίσης, επέλεξα λέξεις που παρουσιάζουν τυπολογικό ή σημασιολογικό ενδιαφέρον — κυρίως από την *Οδύσ(σ)εια* αλλά και ενσωματώνοντας στο γλωσσάρι το μεγαλύτερο μέρος του γλωσσικού υλικού από τις *Σπασμένες Ψυχές* που είχε επεξεργαστεί και ευγενώς μου παραχώρησε ακριβώς για τον σκοπό αυτόν το 2008 ο αείμνηστος Κριαράς.

Προβληματίστηκα αρκετά εάν θα έπρεπε να εντάξω στο σώμα του γλωσσαρίου λεκτικό υλικό από τα δύο έργα του Καζαντζάκη που παρουσιάζονται στην ελληνική γλώσσα μεταφρασμένα από άλλους· αναφέρομαι στον *Τόντα Ράμπα* και τον *Βραχόκηπο*, τα οποία αρχικώς κυκλοφόρησαν στα γαλλικά και μεταφράστηκαν, ως γνωστόν, από τον Γιάννη Μαγκλή και τον Πρεβελάκη αντιστοίχως. Στην τελική απόφασή μου συνηγόρησε η εκτίμηση και προσδοκία μου ότι το όφελος του αναγνώστη θα είναι μεγάλο ενώ η «νόθευση» του λόγου του Καζαντζάκη ελάχιστη, δεδομένου ότι τόσο ο Μαγκλής όσο και ο Πρεβελάκης έμειναν, κατά τη γνώμη μου, πλησιέστατα στο ύφος και στη γραφή του δημιουργού των δύο έργων. Άλλωστε, ο αναγνώστης του γλωσσαρίου θα γνωρίζει ότι πρόκειται για μεταφράσεις και όχι για το πρωτότυπο κείμενο του Καζαντζάκη και πιθανόν να μη συγχωρούσε στον συντάκτη του παρόντος καζαντζακικού λεξιλογικού οδηγού την απουσία γλωσσικού υλικού από τα δύο αυτά άκρως ενδιαφέροντα από αρκετές απόψεις λογοτεχνικά έργα.

Στο γλωσσάρι ενσωμάτωσα επίσης και ορισμένα κύρια ονόματα — ανθρωπωνύμια, τοπωνύμια, ονόματα χαρακτήρων από λογοτεχνικά έργα — που χρησιμοποιεί ο Καζαντζάκης· η αρχή και σε αυτά ήταν να αξιοποιηθούν μόνον όσα αφενός αποκλίνουν από μορφολογική άποψη σε σχέση με την καθιερωμένη μορφή με την οποία είναι γνωστά (λ.χ. *Αλεξάντρα*, *Θιάκι*, *Μπερούτι*, *Οδίνος*, *Οντέσα*, *Σαιξπήρος*, *Τούνεζι*) και αφετέρου όσα είναι μάλλον άγνωστα στον μέσο αναγνώστη (λ.χ. *Γλαρέντζα*, *Δαδί*, *Ζορές*, *Λορελάη*, *Λου Σαλομέ*, *Μάλθος*, *Τουρκοεμάδας*). Σημειώνω εδώ ότι στις περιπτώσεις που εμφανίζονται στα έργα του Καζαντζάκη και οι γνωστοί γλωσσικοί τύποι κύριων ονομάτων, στο γλωσσάρι αξιοποιήθηκαν μόνον οι μορφολογικώς αποκλίνοντες, λ.χ. *Αλεξάντρα*, *Γκίοτος*, *Οντέσα*, *Πόρτο Σάντο* αλλά όχι *Αλεξάντρεια*, *Τζιότο*, *Οδησός*, *Πορτ Σάιδ*.

Στο σώμα του γλωσσαρίου πρόσθεσα και ορισμένες ιδιαίτερες (εκ)φράσεις, τις οποίες ταξινόμησα με αφετηρία την πρώτη λέξη εκφοράς τους και τις ερμήνευσα είτε στη θέση ταξινόμησης (λ.χ. *ναι και καλά, πριν ώρας, στεμένος του καιρού*) είτε με βάση τη βαρύνουσα ή μία από τις βαρύνουσες λέξεις τους (λ.χ. *κατά ψόφου, το χωρίς άλλο, κρεμώ στον πετεινό, σκοινί γαϊτάνι, σφυρί στο αμόνι*). Αντίθετα, για λόγους αρχής, έκρινα προτιμότερο να παρουσιαστούν σε ιδιαίτερο λημματολόγιο οι ξενόγλωσσες λέξεις και φράσεις, καθώς και τα ξενόγλωσσα κύρια ονόματα που χρησιμοποιεί ο δημιουργός.

Σε ό,τι αφορά τις δύο μορφές με τις οποίες παρουσιάζονται ορισμένα κείμενα, σημειώνω τα ακόλουθα:

Ως προς την *Ασκητική*: αποδελτιώθηκε πλήρως η έκδοση του 1962 σε επιμέλεια του Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη (βραχυγραφία: Ασκ.) και από το κείμενο των εκδόσεων Σύμπαν (βραχυγραφία: Ασκ. Σύμπαν) αξιοποιήθηκαν μόνον οι λεκτικοί τύποι που δεν υπήρχαν στην πρώτη (λ.χ. *αντρεύω, απέθαντος, απλόκαμος, άρκλα, γέεννα, δύνομαι, λαμπικέρνομαι, πριχού*).

Το ίδιο συνέβη και με τον *Καπετάν Μιχάλη*: αποδελτιώθηκε πλήρως η έκδοση του 1955 από τις εκδόσεις Δίφρος σε επιμέλεια του Κάσδαγλη (βραχυγραφία: Κ-Μ) και από τη διαθέσιμη έκδοση του 1974 (βραχυγραφία: Κ-Μ Πρ.) αξιοποιήθηκαν μόνον οι λεκτικοί τύποι του Προλόγου που έγραψε ο Καζαντζάκης αργότερα.

Ως προς το έργο *Ταξιδεύοντας. Ιαπωνία – Κίνα*: αποδελτιώθηκε πλήρως η έκδοση του 1956 από τις εκδόσεις Δίφρος σε επιμέλεια του Κάσδαγλη (βραχυγραφία: Ταξ. Ι-Κ) και από τη διαθέσιμη έκτη έκδοση των Εκδόσεων Ελ. Καζαντζάκη (Αθήνα 1969) αξιοποιήθηκαν μόνον οι σημειώσεις που κρατούσε ο Καζαντζάκης και δημοσίευσε μετά το στερνό του ταξίδι η Ελένη Καζαντζάκη (βραχυγραφία: Ταξ. Ι-Κ Σημ.).

Κατά τη ληματογράφηση των άρθρων του γλωσσαρίου, σε περιπτώσεις λέξεων με τύπους περισσότερους του ενός χρησιμοποιήθηκε ως λήμμα κατά κανόνα ο πιο αλώβητος, εκείνος δηλαδή που βρίσκεται πλησιέστερα στην ετυμολογική αρχή της λέξης (λ.χ. *αγροικώ και γροικώ, αλαργάρω και αλαργαίνω, έλαφος και άλαφος, εμποδώ και αμποδώ, καμηλαύκι και καλυμμαύκι, χαμαιλί και χαϊμαλί*)· η κατάταξη ισοδύναμων λεκτικών τύπων είναι είτε αλφαβητική (λ.χ. *αδράχτι και άδραχτος, αιρεσιάρχης και αιρετικάρχης, ακανάκευτος και ακανάκιστος, βρουχητό και βρούχισμα*) είτε τυχαία (λ.χ. *αγριοματιζώ και αγριοματιάζω, αδρόψαχνος και αδροψαχνάτος, θρασότοπος και θρασοτόπι*). Στα διπλότυπα κύρια ονόματα χρησιμοποιήθηκε ως λήμμα κατά κανόνα ο τύπος εκείνος που μορφολογικά αποκλίνει από την καθιερωμένη μορφή (λ.χ. *Λοτής και Λοτί, Ντάντης και Ντάντες, Τισιανός και Τιτσιάνος, Σεχαραζάδη και Σεχαραζάντ*). Για τους υπόλοιπους τύπους (που δεν ορίζονται ως λήμμα της διπλότυπης, τριπλότυπης ή πολύτυπης λέξης) δημιουργήθηκαν στην οικεία θέση λήμματα τα οποία παραπέμπουν στο λήμμα που συγκεντρώνει όλους τους τύπους της μελετώμενης λέξης. Παραπομπές έγιναν και σε λήμματα παρεμφερή ως προς τη σημασία τους με την ένδειξη «παράβαλε» (βραχυγραφία: πβ.).

Σε περιπτώσεις, πάντως, συγγενών λεκτικών τύπων των οποίων οι σημασίες δεν συμπίπτουν προτιμήθηκε να μη γίνει συγχώνευσή τους σε ένα άρθρο, αλλά να παραμείνουν ως δύο ανεξάρτητα, λ.χ. *ακροποδίζω* και *ακροποδώ*, *ξεπορίζω* και *ξεπορώ*, *ξεροκακτανιάζω* και *ξεροκακτανιάζω*, *ξετοπίζω* και *ξετοπώνω*.

Όσον αφορά τη μορφή των λημμάτων:

Σε άρθρα με τύπους περισσότερους του ενός προκρίθηκε η μορφή: *αγροικώ* και *γροικώ*, *ευφραίνω* και *φραίνω* αντί της μορφής: (*α*)*γροικώ*, (*ευ*)*φραίνω*. Σε σπάνιες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκε παρένθεση, όπου δεν ήταν ευδιάκριτη η κατάληξη του λήμματος, λ.χ. *κοντάκι(ο)*, *μπεηζαδέ(ς)*, *μποέμ(ης)*. Επίσης, σε περιπτώσεις στις οποίες δεν ήταν ευδιάκριτος ο τύπος ή το γένος του λήμματος, τοποθετήθηκε σε παρένθεση ο ένας από τους δύο πιθανούς τύπους, λ.χ. *ανταρταίνω* (ή *ανταρτώ*), *Ατθίς η* (ή *Ατθίδα*), *φούμος ο* (ή *φούμο το*).

- Αρκετές μετοχές παρουσιάζονται αυτονομημένες ως ξεχωριστά λήμματα με τον χαρακτηρισμό «μετοχικά επίθετα» (βραχυγραφία: *μτχ. επίθ.*), όπου το ρήμα από το οποίο προέρχονται δεν φαίνεται να χρησιμοποιείται με άλλη μορφή, λ.χ. *αγερικοσπαρμένος*, *αγνωρογεννημένος*, *αλαφρογραμμένος*, *αδρσοκαμμένος*, *αντρολαχταρισμένος*, *αρμυροφαγωμένος*, *ολανθισμένος*, *ολαχτισμένος*, *ποθολαγγεμένος*, *φραγκοφερμένος*, *χαροστοιχειωμένος*, *ψιλομαθημένος*. Επίσης, αρκετά θηλυκά (χαρακτηρίζονται «θηλυκά επίθετα», βραχυγραφία: *θηλ. επίθ.*), ιδίως όσα έχουν κατάληξη *-ούσα*, συνιστούν ξεχωριστά λήμματα: *μαρμάρια*, *μονοβύζα*, *μοναχοκοιμούσα*, *μυριαντρούσα*, *ορθοστήθωτη*, *περδικοπερπατούσα*, *προκουκάμουσα*, *πυκνοπαιδούσα*, *σγουροστήθα*, *συνωρόγεννη*, *φιλαντρού*, *φιλαντρούσα*.
- Δίπλα σε κάθε λήμμα παρέχεται ο οικείος συντομογραφημένος χαρακτηρισμός: *επίθ.*, *επίρρ.*, *σύνδ.*, *μτχ. επίθ.*, *μόρ.*, *αντων.* όταν το λήμμα είναι ουσιαστικό, δηλώνεται το γένος του.
- Τα λήμματα και οι παράλληλοι τύποι σημειώνονται με έντονα γράμματα, οι δευτερεύοντες γραμματικοί τύποι (όπως οι μετοχές ή ο αόριστος), οι ιδιαίτερες (εκ)φράσεις, τα παραθέματα και οι λέξεις στο ετυμολογικό τμήμα σημειώνονται με πλάγια γράμματα.
- Τίθεται απόστροφος σε τύπους στους οποίους έχει γίνει σίγηση του αρκτικού άτονου φωνήεντος και δεν φαίνεται να χρησιμοποιούνται στον καθημερινό λόγο ευρέως (λ.χ. *γδικητής*, *δρωτάρι*, *λατόπισσα*, *πανωτός*, *πειακάω*, *ποθερίδι*, *φραίνω*), ενώ σε άλλους, που η χρήση τους χωρίς το αρκτικό άτονο φωνήεν φαίνεται να είναι συχνή, δεν τίθεται απόστροφος (λ.χ. *κόνισμα*, *λιοβόρι*, *μορφονιός*, *μιστικός*, *ξομολογώ*, *ξωφαίνω*, *ξωμάχος*, *πιλαλώ*, *πίστομα*, *στορώ*).
- Τίθεται τόνος στον διαζευκτικό σύνδεσμο *γιά* και στην αναφορική αντωνυμία *τό*, *τά*, προκειμένου να διακρίνονται από την πρόθεση *για* και από το άρθρο *το*, *τα* αντιστοίχως.

- Όπου υπάρχουν ομόηχα λήμματα, και κατά συνέπεια έχουν διαφορετική ετυμολογική προέλευση, χαρακτηρίζονται με τα σύμβολα (I), (II), λ.χ. *γουλί, καλοπόταγος, καρκάνι, ούριος, παλαμιζώ, παχνίζω*.
- Προτιμήθηκε —για λόγους αρχής— να μην ενσωματωθούν σε ένα άρθρο αλλά να ληματογραφηθούν ξεχωριστά λέξεις (κυρίως επιρρήματα) και ομόηχες τους εκφράσεις, λ.χ. *κατανότου – κατά νότου, καταψόφου – κατά ψόφου, πρινώρας – πριν ώρας*.

Κάθε άρθρο του γλωσσαρίου διαιρείται συνήθως σε δύο τμήματα:

Στο πρώτο, το τυπολογικό, παρέχεται ο χαρακτηρισμός του (επιθ., επίρρ., κλπ.) και —όπου υπάρχουν— ακολουθούν με πλάγια γράμματα δευτερεύοντες γραμματικοί τύποι της λέξης οι οποίοι παρουσιάζουν μορφολογική ιδιοτυπία (τύποι στον πληθυντικό αριθμό, στον αόριστο, στον παρακείμενο, στον υπερθετικό βαθμό).

Στο δεύτερο τμήμα, το σημασιολογικό ερμηνευτικό, παρέχονται μόνον οι ερμηνείες που ανταποκρίνονται στη συγκεκριμένη κάθε φορά γλωσσική χρήση της λέξης συνοδευμένες με σχετικά αποσπάσματα από τα κείμενα του Καζαντζάκη για κάθε σημασία: όταν υπάρχουν δύο ή περισσότεροι λεκτικοί τύποι, κατά κανόνα αναγράφονται παραθέματα αντιπροσωπευτικά από κάθε τύπο. Δίνεται βαρύτητα στις σχέσεις ανάμεσα στις σημασίες με τη συστηματική αναφορά σε κυριολεκτική, μεταφορική, συνεκδοχική, ειδική ή άλλου είδους (σε ιδιαίτερο γλωσσικό περιβάλλον) χρήση των λέξεων που ερμηνεύονται. Προτεραιότητα δίνεται, επίσης, στην περιφραστική ακριβή απόδοση των σημασιών και δευτερευόντως χρησιμοποιούνται συνώνυμες ή αντώνυμες λέξεις. Όσο για τα αποσπάσματα κειμένων του δημιουργού, γίνεται συχνά παράλειψη —με χρήση αποσιωπητικών— ενδιάμεσων λέξεων ή φράσεων με τρόπο, ώστε αφενός το παράθεμα να είναι κατά το δυνατόν ευσύνοπτο και αφετέρου να επιτυγχάνεται η σαφήνεια στην κατανόηση και τεκμηρίωση της μελετώμενης λέξης.

Σε ό,τι αφορά τη διάταξη των ερμηνευμάτων, όπου υπάρχει λέξη με σημασίες περισσότερες από μία:

- Διακρίνονται με τους έντονα τονισμένους αριθμούς **1 ... 2 ... 3 ...** στην περίπτωση κατά την οποία οι σημασιολογικές διαφορές είναι σημαντικές και ανάμεσα τους τότε τίθεται τελεία.
- Διακρίνονται με τα έντονα τονισμένα γράμματα **α ... β ... γ ...** στην περίπτωση κατά την οποία οι σημασιολογικές διαφορές είναι μικρές και ανάμεσα τους τότε τίθεται άνω τελεία: άνω τελεία τίθεται, επίσης, ανάμεσα σε ερμηνεύματα των οποίων η διαφοροποίηση ως προς τη σημασία είναι αμελητέα.
- Σε λήμματα στα οποία η λέξη που απαντάται σε ιδιαίτερη έκφραση ή φράση έχει αυτονομηθεί από σημασιολογική άποψη σε σχέση με τη βασική σημασία της, δηλώνεται ξεχωριστά στο τέλος του άρθρου η συγκεκριμένη χρήση με ειδι-

κή ερμηνευτική αναφορά και παράθεση σχετικού αποσπάσματος από έργο του συγγραφέα (λ.χ. άρθρο *κάβος*, φρ. *παίρνω κάβο*).

Επιπλέον, για τη διάταξη ρηματικών τύπων:

- όπου απαντάται το ρήμα και ως ενεργητικό και ως μέσο ή παθητικό, προκρίθηκε η μορφή **I.** (ενεργ.) ... **II.** (μέσ.) ...
- αν στην ενεργητική χρήση λειτουργεί το ρήμα και ως μεταβατικό και ως αμετάβατο, προστέθηκε η μορφή **A.** (μτβ.) ... **B.** (αμτβ.) ... Σε περιπτώσεις, ωστόσο, που συμπίπτουν ορισμένες από τις σημασίες —στη μεταβατική και αμετάβατη χρήση του ρήματος— τα ερμηνεύματα δεν ακολουθούν αυτή τη διάταξη, αλλά διακρίνονται μόνο με τους έντονα τονισμένους αριθμούς (λ.χ. *ά. αναπεταρίζω, ανατρουλώνω*).
- επίσης, μνημονεύονται και ερμηνεύονται ξεχωριστά —όπου είναι απαραίτητο— οι τύποι της μετοχής, εκτός εάν η χρήση της εντάσσεται σε υπάρχουσα σημασία, οπότε προστίθεται απλώς η ένδειξη «η μτχ. ως επίθ.» και ακολουθεί σχετικό παράθεμα.

Για αρκετά, κυρίως ιδιωματικά, άρθρα καθώς και για τα ξενόγλωσσα υπάρχει και τρίτο τμήμα, το ετυμολογικό-ιστορικό, το οποίο παρέχει στον αναγνώστη την ετυμολογία (ή τις ετυμολογικές εκδοχές) της λέξης, παρότι, όπως τονίζει ο Ανδριώτης, «ο συγγραφέας ενός ετυμολογικού λεξικού, και τώρα και στο μέλλον, θα βρίσκεται σε αμηχανία εκλογής ανάμεσα στο πιθανό, στο αβέβαιο και στο άγνωστο».²⁸ Σε ορισμένες περιπτώσεις δίνεται ιδιαίτερη έκταση ή βαρύτητα στο ετυμολογικό ή στο σημασιολογικό τμήμα, ανάλογα με το ενδιαφέρον ή τα προβλήματα που παρουσιάζει η λέξη που μελετάται.

6. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΠΟΥ ΔΙΕΠΟΥΝ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙ

«Το Έθνος πρέπει να μάθει να θεωρεί εθνικόν ό,τι είναι αληθές»²⁹ και στο περιβάλλον της γλώσσας το «αληθές» του σολωμικού στοχασμού ταυτίζεται με το «έτυμο», την αρχή και προέλευση της λέξης· παράλληλα, η ειλικρινής ομολογία «γηράσκω αεί αναθεωρών» του ποιητή Μανόλη Αναγνωστάκη από το *Υ.Γ.* μάς υπενθυμίζει ότι και η γλώσσα, ως ολοζώντανος οργανισμός, υφίσταται συνεχείς αναθεωρήσεις ως προς τη γραπτή απεικόνιση της σωστής γραφής αλλά και τη χρήση πλήθους

28. Ν. Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, 3η έκδ., Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη, 1983, πρόλογος για τη β' έκδοση, σ. η'.

29. Στοχασμός του Σολωμού με αφορμή τον *Πόρφυρα*, σύμφωνα με μαρτυρία του Πολυλά στα «Προλεγόμενά» του, XVI [= Γ. Ν. Παπανικολάου, *Διονυσίου Σολωμού Άπαντα*, τόμ. Α', σ. 230].

λέξεων. Αρκεί κάποιος να συγκρίνει δύο έγκριτα λεξικά της νεοελληνικής γλώσσας συνταγμένα με διαφορά είκοσι ή τριάντα ετών το ένα από το άλλο (το *Λεξικό της Σύγχρονης Ελληνικής Δημοτικής Γλώσσας* του Κριαρά του 1995, επί παραδείγματι, με το *Χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας* της Ακαδημίας Αθηνών του 2014), για να διαπιστώσει πολύ εύκολα τον διαρκή μετασχηματισμό της γλώσσας και την αναπροσαρμογή της στα δεδομένα που διαμορφώνονται ως αποτέλεσμα των ποικίλων διεργασιών, των ραγδαίων εξελίξεων και των έντονων αλλαγών στις οποίες υπόκεινται αδιαλείπτως οι κοινωνικές και κατά συνέπεια οι γλωσσικές συνθήκες. Η πραγματικότητα που δημιουργείται κάθε φορά υποχρεώνει τη γλώσσα να «εγκλιματιστεί» στο νέο περιβάλλον και ως προς το λεξιλόγιο —αφενός εντάσσοντας στο σώμα της νέες λέξεις και νέες χρήσεις υπαρχουσών λέξεων, αφετέρου θέτοντας στο περιθώριο ή απορρίπτοντας λόγω αχρησίας άλλες— και ως προς την αποτύπωση της ορθής γραφής των λέξεων — ανασκευάζοντας εσφαλμένες ετυμολογήσεις και ορθογραφίες, ακόμη και παγιωμένες, λ.χ. για τη λέξη *αβγό*, και υιοθετώντας νεότερα αδιαμφισβήτητα πορίσματα από τις ετυμολογικές και εν γένει γλωσσολογικές έρευνες των ειδικών.

Στο παρόν πόνημα, τόσο στα ερμηνεύματα όσο και στα παραθέματα από τα έργα του Καζαντζάκη, καταβλήθηκε προσπάθεια να ακολουθηθεί η ορθογράφηση που δέχονται οι ειδήμονες και είναι προϊόν νεότερων ορθών —με επιστημονικά κριτήρια— ετυμολογήσεων: *αβγό, αφτί, βαρόνος, βαρυγγωμά, βογγά, βούλλα, βρομερός, βλοοδέρνω, γαρίφαλο, γλυτώνω, διοξίδιο, ενήλικος, ζήλεια, ήσκιος, καβγάς, καινούργιος, κελαιϊδώ, κλώσσα, κολόνα, κοτρώνι, κρησάρα, κροκόδιλος, κρωντήρι, κτήριο, Μανόλης, μαντίλι, μεσήλικος, μουγγός, ξίγγι, οξίδιο, οξιδώνομαι, οξίδωση, παγώνι, παλληκάρι, παντρειιά, πιγούνι, πιτσυλιά, ρωμαίικος, σιντριβάνι, στάβλος, στάχι, στρίγκλα, στρυμώνω, τσαντίρι, τσικνιάς, τσυριζώ, τστσυριζώ, υπερήλικος, φισεκλίκι, φλιτζάνι, φυσιολατρία, χλομός, χνότο, Χρίστος, χυμά, ωρίμαση*. Στην απόδοση των ξενόγλωσσων λέξεων και κύριων ονομάτων δεν ακολουθείται η παραδοσιακή ορθογραφία αλλά η απλούστερη, όπως είχε προτείνει και υιοθετήσει ο αείμνηστος Κριαράς: *εγκρέτα, τρένο, φισεκλίκι, Δον Κιχότης, Γκέτε, Λιρ, Μισέ, Μπέντεκερ, Σέξπιρ*. Οι αρχαίες και μεταγενέστερες (ελληνιστικές) λέξεις αποδίδονται με τη γραφή με την οποία μας έχουν παραδοθεί: *ραββί, σεραφείμ, χερουβείμ*· το ίδιο ισχύει και για λέξεις που προέρχονται άμεσα από αρχαίες ή ελληνιστικές: *βώπα, φαιλόνη, φλησκούνι, φρίσσα*.

Στις περιπτώσεις διαφορετικής, από ό,τι επέβαλλε η ετυμολογία, ορθογράφησης λέξεων εκ μέρους του Καζαντζάκη ή των επιμελητών των εκδόσεων (συναντώνται δύο διαφορετικές γραφές μίας λέξης στο ίδιο έργο: λ.χ. *φόλιασες* και *φόλησες* στο *Όφισ και Κρίνο*) γίνεται ορθογραφική εξομάλυνση, η συγκεκριμένη λέξη αναγράφεται με την υιοθετημένη ορθογράφηση και ακολουθεί σε παρένθεση η γραφή που χρησιμοποιείται στο κείμενο του συγγραφέα: λ.χ. *αγκριά, αγκρίζω, αγρικερός, αυγηνοπουλιά, αυγολογώ, αναζεβλίζω, αυτιάζομαι, βογκή, ήσκα, ισκιάδερός, ξαγκρίζω, ρέβω*· όταν υπάρχουν σε ένα άρθρο αποσπάσματα κειμένων περισ-

σότερα του ενός, η αναφορά στην ορθογραφική προσαρμογή κανονικά δηλώνεται στο παράθεμα στο οποίο η μελετώμενη λέξη ορθογραφείται διαφορετικά, ειδάλως σημειώνεται στο πρώτο από τα παρατιθέμενα αποσπάσματα. Παράλληλα, στην οικεία θέση έχει δημιουργηθεί παραπεμπτικό λήμμα όλων αυτών των λέξεων, ώστε ο αναγνώστης να διευκολύνεται στη χρήση του γλωσσαρίου. Κρίθηκε σκόπιμο και χρηστικό για τον αναγνώστη οι κυριότερες από αυτές τις περιπτώσεις ορθογραφικής εξομάλυνσης να συγκεντρωθούν και να παρουσιαστούν σε ιδιαίτερο κατάλογο.

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται και σε αυτονόητες τυπογραφικές αβλεψίες (βραχυγραφία: τυπογρ. λ.) των χρησιμοποιούμενων εκδόσεων, οι οποίες διορθώνονται και σημειώνεται —όπου χρειάζεται— παραπεμπτικό λήμμα στην οικεία θέση: λ.χ. *αδροξαχνάτα* (αντί: *αδροψαχνάτα*), *ξέρουλος* (αντί: *ξέραυλος*), *περίπου* (αντί: *περίτου*), *ρεπέδιασε* (αντί: *ρεπίδιασε*), *χαμηλωμένος* (αντί: *χαηλωμένος*) στο έργο *Ο Τελευταίος Πειρασμός*: *ζεπούνι* (αντί: *ζιπούνι*) στο μυθιστόρημα *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*: *μανιατούρα* (αντί: *μινιατούρα*) στο έργο *Τόντα Ράμπα*. Ειδικά σε ό,τι αφορά τις αβλεψίες του έργου *Συμπόσιον* (*ηλιοπράσινο* αντί: *ολοπράσινο* κάμπο, *παλικαρούσα τέμπλα* αντί: *παλληκαρού στα τέμπλα*, *χοχλακωτήν* αντί: *χοχλαδωτήν* ακρογιαλιά), αξιοποιήθηκε το χειρόγραφο του, όπως εκδόθηκε το 2009 από τις Εκδόσεις Καζαντζάκη, από το οποίο ελέγχθηκαν τα επίμαχα σημεία και διαπιστώθηκαν τα προαναφερόμενα λάθη ιδίοις όμμασιν.

Τέλος, μία επιπλέον παρέμβαση που έγινε στα καζαντζακικά παραθέματα σχετίζεται με τη διαχείριση των κομμάτων: παραλείφθηκαν όσα κρίθηκαν περιττά —σύμφωνα με πάγια γλωσσική αρχή του αείμνηστου Κριαρά— και προστέθηκαν ελάχιστα, όπου το απαιτούσε η σύνταξη.

Βίγλα αφηγή στα φρένα μας η Μνήμη (Θ.Α' Προμ.-Λυόμ. 191)

A

αβάνια η και **αβανιά**. Συκοφαντική διάδοση, κατηγορία, διαβολή, κακολογία: *άδικες σούρνονουν της* (ενν. της κυράς) *βρισίες κι αβάνιες* (Θ-Κ Κόλ. Ζ' 93): *σου βγάλαν αβανιά, τραγουδιστή, πως δε 'φελάς στο ασκέρι* (Οδ. Ν 545). [αραβοτουρκικό *awan*].

αβαρία η. 1. σημαντική βλάβη, φθορά: *ζημιά: άναβαν* (ενν. οι χωριανοί) *τα λυχνάρια κι επιθεωρούσαν τα κορμιά τους, να δουν τι αβαρίες έπαθαν* (Χ-Ξ 437). 2. (μτφ.) έκπτωση, υποχώρηση: φρ. *κάνω αβαρία* = περιορίζω τις απαιτήσεις μου, συμβιβάζομαι: *να 'ρθουμε σε συβιβασμό ... όχι γιατί κάνουμε αβαρία από την ιδέα μας, παρά γιατί ίσια ίσια θέλουμε να επιβάλουμε αλάκερη την ιδέα, με τον καιρό* (Ταξ. Ρ. 57). [ιταλ. *avaria*].

αβάς ο. 1. ρωμαιοκαθολικός ιερέας, εφημέριος, πάστορας: *αβάς στον Άγιο Ζήνο της Βερόνας / στα χρόνια του καλού 'μουν Μπαρμπάρόσα* (Θ-Κ Καθ. ΙΗ' 118). 2. ηγούμενος ή μοναχός καθολικού μοναστηριού: *στράφηκα, ένας φραγκόπαπας ... ο αβάς Μυνιέ, μου 'πε και μου 'δωκε το χέρι* (Αν.-Γ 177). [παλαιότ. ουσ. *αββάς* < μτγν. *άββā* < αραμ. *abba* (= πατέρας)].

αβάσταγος, επίθ. Που είναι ασυγκράτητος, ορμητικός: *αβάσταγος την άγρια χέρα μου μες στο σκοτάδι απλώνω* (Οδ. Μ 18).

αβατραχός ο και **βάτραχας**. Βάτραχος: *εδώ μέσα θα βουρκιάσεις σαν τον αβατραχό!* (Κ-Μ 58): *γιατί ζεις εσύ, σκουλήκι; εσύ, βάτραχα; εσύ, μαιμού;* (Θ.Γ' Βουδ. 632). —Πβ. ά. *βαθρακός* ο.

αβγηνουπιλιά η. Χρυσοκίτρινο λεπτό και χνουδωτό φυτό που εμφανίζεται την άνοιξη επάνω στους βράχους, το βρύο χείρανθος ο κοινός (αρχ. φλόγινον το άγριον): *η χνουδωτή χλωρή αβγηνουπιλιά* (γρ. *αυγηνουπιλιά*) *θα πιάσει τα χαράκια* (Οδ. Χ 1232). [αλλιώς

αγγελοπουλιά και *αβγελοπουλιά* < ουσ. *αβγέλα*, *αβιέλα* (= βιόλα) και *πουλί* (= άνθος)].

αβγολογώ. (Μτβ.) ελέγχω αν έχει γεννήσει αβγό η όρνιθα: (μτφ.) ερευνώ, ψάχνω κάτι (εδώ για νοητική διεργασία): *αβγολογούν* (γρ. *αυγολογούν*) *στο νου τι αλεπουδιές να σκαρφιστούν* (Οδ. Κ 1078): *ο άγριος διαβάτης μια στιγμή σιωπάει κι αβγολογεί το νου του* (Οδ. Υ 521).

αβγολόι το. Πλήθος από αβγά: *ως ξεψυχήσει ... φτάνουν οι μπλάβες μύγες / κι η άγρια κρεατόμυγα ... και κουμουλώνου απάνω του κι αυτές το βρυσικό αβγολόι* (γρ. *αυγολόι*) (Οδ. Σ 771).

αβγοσπάραχνο το. (Για θηλυκό ψάρι) ωοθήκη: (μτφ.) ο εσωτερικός κόσμος κάποιου: *όσες ψυχές κι όσες καρδιές κουρνιούν μες στ' αβγοσπάραχνά μου* (γρ. *αυγοσπάραχνά μου*) / *σύναξη κάνει ο βασιλιάς ο νους, προβάλετε στον ήλιο!* (Οδ. Ξ 168).

αβγουλάτος, επίθ. (Για μάτια) που έχει σχήμα αβγού, ωοειδής: *γλυκό κρασί 'ταν μαρουβάς, βαράει τα μάτια τ' αβγουλάτα* (γρ. *αυγουλάτα*) (Οδ. Γ 1359).

αβγούλι το. (Υποκορ.) μικρό αβγό, αβγουλάκι: *ολούθε πια, ρουθούνια, μάτια, αφτιά, τ' αβγούλια* (γρ. *αυγούλια*) *ξεπουλιάζουν* (Οδ. Σ 776).

αβγώνω: μτχ. *αβγωμένος*. (Αμτβ. για ψάρια, πουλιά, έντομα) αποκτώ πολλά αβγά στην ωοθήκη μου: η μτχ. ως επίθ.: *τρισάγια φούσκωνε η κοιλιά, θαρρείς ούρμα μερμηγκομάννα / που αλόγιαστο λαό κρατάει μες στ' αβγωμένα* (γρ. *αυγωμένα*) *της λαγόνια* (Οδ. Θ 196).

αβγωτός, επίθ. (Για θηλυκό ψάρι) που έχει πλήθος αβγά στην ωοθήκη: *μια λυθρινομάννα σφάραξε παχιά, αβγωτή* (γρ. *αυγωτή*) *στον ήλιο* (Οδ. Φ 950).

αβδελιαστά, επίρρ. Παίρνοντας θέση πολύ

- κοντά σε κάποιον ή σε κάτι, τοποθετημένος κολλητά σαν βδέλλα, σοφιλιαστά (βλ. ά.): *πρόσμενε ... να σουρθεί στην αγκαλιά του αντρούς κι αβδελλιαστά να σμίξει* (Οδ. Θ 1215).
- Αβερρόης ο.** Ο Abu al Walid ibn Ruchd (1126-1198), Άραβας φιλόσοφος και σχολιαστής του Αριστοτέλη: *ποιος δε γνωρίζει το μεγάλο καδή της Κόρδοβας, τον Αβερρόη;* (Ταξ. Ισπ. 98).
- Αβησσυνία η.** Παλαιότερη ονομασία της Αιθιοπίας: *ο Νείλος ... παρασέρνει τα χρώματα από τα οροπέδια της Αβησσυνίας* (Ταξ. Αιγ. 38).
- Αβησσυνός ο.** Αυτός που κατάγεται ή προέρχεται από την Αβησσυνία (βλ. ά.): *όλοι οι Ανατολίτες -Αράπηδες, Βεδουίνοι, Αβησσυνοί- φωνάζουν* (Ταξ. Ιερ. 154).
- αβίγλιτος, επίθ.** Που δεν φρουρείται (μτφ.) ελεύθερος, ατίθασος: *μ' ένα κλωθογύρισμα αλαφρό του αβίγλιτου μυαλού της / το δέντρο εχάθη* (Οδ. Ε 907).
- Αβικέννας ο.** Ο Άραβας γιατρός και φιλόσοφος Ibn Sina (980-1037 μ.Χ.): *είδα ... Αβικέννα κι Ιπποκράτη / και τον μεγάλο σχολιαστή Αβερρόη* (Θ-Κ Κόλ. Δ' 143). [γαλλ. *Ani-cenne*].
- Αβινιόν το.** Η Avignon, ιστορική πόλη της νότιας Γαλλίας και έδρα παπών την περίοδο 1309-1377: *σπάταλος και φουμιστός τρουβαδούρος στο Αβινιόν* (Φ-Θ 41).
- άβιος, επίθ.** Που δεν τεκνοποιεί, στείρος, άτεκνος: *ό,τι δεν αγγίζεις απομένει χέρσο, καταραμένο κι ασπόριστο σαν την κοιλιά της μαρμάρας γυναικάς και της άβιας κατσίκας* (Συμπ. 18).
- άβλαβος, επίθ.** 1. που δεν έχει υποστεί βλάβη, σώος, αβλαβής: *ο αφέντης έφτασε, έφερε άβλαβο κι ακέριο το κορμί του* (Οδ. Α 171). 2. που δεν προκαλεί βλάβη, ακίνδυνος, άκακος: *το κακό, που ένα φυλλαράκι μόνο άβλαβο είναι στα στήθια του καθενού σας, δέντρο γίνεται μέσα στα στήθια τα δικά μου και φουντώνει* (Πρωτ. 140).
- αβλέμονας ο.** Όρμος κατάλληλος για αγκυροβόλημα· βαθιά θάλασσα (μτφ.) άμετρη ποσότητα· φρ. *τρώνει (και πίνει) τον αβλέμονα* (για λαίμαργο, αδηφάγο άνθρωπο): *έφαγε κι ήπια τον αβλέμονα, ξεχειλίσαν οι φλέβες* (Οδ. Β 914). [πιθ. από το επίθ. *εὐλίμενος* ή από το στερητ. *α-* και το ουσ. *βλέμμα*· *αβλέμμων βυθός, όπου ανθρώπινο βλέμμα δεν μπορεί να φτάσει].
- αβλόχι το, βλ. ά. αυλόχι το.**
- αβλοχιά η.** Θηλυκό χταπόδι: *πίνει το χουρμαδόκρασο ο λαίμος αναγερός και νιώθει / σαν αβλοχιά ν' απλοκαμίζει του τη δύναμη ως τις φτέρνες* (Οδ. Ξ 63). —Πβ. ά. *αλιδόνα η.*
- αβόλετος, επίθ., βλ. ά. αβόλετος.**
- αβόλετος, επίθ. και αβόλετος.** Που δεν έχει βουλευτεί, τακτοποιηθεί· που δεν έχει συμβιβαστεί, ασυμβίβαστος: *ο αβόλετος μονιάς το χούφταλο σκοτεινοβλεφαρίζει* (Οδ. Α 868)· *πάντα ήσουν αβόλετος κι άγριος και δε δέχουσιν τα σύνορα του ανθρώπου* (Τ-Π 493)· (μτφ.): *καλά μες στη σκλαβιά τους βουλευτήκαν / και την αβόλετη Κραυγή τρομάζουν* (Θ.Α' Προμ.-Λυόμ. 202).
- αβουλιά η.** Έλλειψη αποφασιστικότητας, διστακτικότητα: *αυτό αβουλιά με ανημποριά μας δίνει* (Θ-Κ Καθ. Ζ' 57).
- αβρός, επίθ.** Που είναι απαλός, τρυφερός, ανάλαφρος, λεπτός: *διαβαίνουμε ένα μεγάλο κήπο· το αβρό άρωμά του σκεπάζει όλη τη δυσωδία της Κίνας* (Βρ. 199).
- αβροχιά η.** Έλλειψη βροχής, αναβροχιά, ξηρασία: *ορθή (ενν. η αγριαπιδιά), παλληκαρία ολοχρονού με τα στοιχειά πολέμαε, / την αβροχιά, το σίφουνα άνεμο, το σκούληκα, την πάγρα* (Οδ. Ο 316).
- αγαδάκι το.** (Υποκορ.) νεαρός αγάς: *το νου σας, αγάδες κι αγαδάκια, από μian τρίχα κρέμεται η Κρήτη* (Κ-Μ 254).
- αγαδολόι το.** Πλήθος από αγάδες: *έσυρε φωνή και μήτκε κεφαλή στο αγαδολόι* (Κ-Μ 255).
- αγαθόκαλα τα.** Τα καλά, τα αγαθά, ό,τι επιθυμεί ένας άνθρωπος: *να 'χεις όλα τ' αγαθόκαλα, γυναικές, γιο, κορόνα* (Οδ. Σ 998).
- αγαληνά, επίρρ., βλ. ά. γαληνά.**
- αγαληνός, επίθ., βλ. ά. γαληνός.**
- αγάλια, επίρρ.** Σιγά σιγά, βαθμιαία, με αργό ρυθμό, χωρίς βιασύνη, ήρεμα: *γέμισα αγάλια την πίπα καπνό, άναγα* (Β-Ζ 65)· *έκφρ. αγάλια αγάλια* (με επιτακτική σημασι.): *μαυλίζουνταν ο Νουρής από τη βραχνή παρακα-*

λεστικιά φωνή, ζύγωνε αγάλια αγάλια, με το μαχαίρι σηκωμένο (Κ-Μ 202).

αγαλινά, επίρρ., βλ. ά. αγαλινά.

αγαλινός, επίθ., βλ. ά. αγαλινός.

αγάλιος, επίθ. Που είναι ήρεμος, ήπιος: (μτφ.) που γίνεται χωρίς δυσκολία, εύκολος, ομαλός: κύκλοι πλατιοί κι αγάλιο το κατέβα (Θ-Κ Κόλ. ΙΖ' 98).

αγαλίφιαστος, επίθ. Που δεν παρασύρεται από κολακείες· ακέραιος, έντιμος: το ασπόριαστο, αγαλίφιαστο μυαλό, το διάφανο κεφάλι / στο άνανθο δέντρο ακούμπησε απαλά (Οδ. Ω 1059).

αγανά, επίρρ. Μτφ. **α.** μαλακά, τρυφερά, απαλά: ως έτριξε το μάνταλο, αγανά τα τίνουρα χαράζει (Οδ. Β 1456)· **β.** αργά, ήρεμα: σούρνει (ενν. ο βαθιονούς) αγανά τρογύρα τη ματιά και τα κορμιά σβαρνίζει (Οδ. Λ 472)· **γ.** άτονα, ανεπαίσθητα: ψυχές φουσάτα φάνηκαν ζερβά μας, / που κατά μάς τα πόδια εκίνουν δίχως / να το νογάς, τόσο αγανά σαλεύαν (Θ-Κ Καθ. Γ' 60).

αγανιά η. Τόπος με αραιή βλάστηση: περνούν τ' αλογοθρόφια τα χλωρά και τ' άγρια ταυροστάσια / κι αργά τις λιοφωτούσες αγανιές στα πλάγια ανηφορίζουν (Οδ. Δ 277).

αγανομάτης, επίθ. Που έχει γλυκιά όψη· συμπαθής, αξιαγάπητος: του αγανομάτη νοικοκύρη μας οι καύκιες δεν αρέσουν (Οδ. Δ 402).

αγανός, επίθ. Που είναι αραιός, άτονος: η ιερή χριστιανική ακρόπολη ... σηκώθηκε σαν αγανή πάχη στον αέρα (Βρ. 117).

αγαπιζώ. (Μτβ.) αγαπώ χωρίς ένταση και πάθος κάποιον πρόσωπο· (εδώ πιθ.) έρχομαι σε σαρκική επαφή, συνουσιάζομαι: αγαπιζομε όποια γυναίκα βρούμε, γιατί το αίμα ωσάν το νέο μούστο βράζει στις φλέβες μέσα και βουά! (Σ-Ψ 95).

αγαποβότανο το. Το αγριόχορτο τεύκρινον το πόλιον που χρησιμοποιόταν ως μαγικό φίλτρο, για να προκαλέσει ή να δυναμώσει τον έρωτα: κάτεχε η Ελένη αγαποβότανα να ρίξει στο κρασί τους (Οδ. Γ 1196).

αγαπός ο και **αγαπός(ς)** ο· θηλ. **αγαπώ** η. Ο αγαπημένος, ο εραστής, ο αγαπητικός: χάνει ο γαμπρός το ταίρι του κι η νια χάνει τον αγαπό της (Οδ. Ε 980)· χαρά μου που 'χω όμορφο κορμί και στον αγαπώ το δίνω! (Πρωτ. 142)·

το θηλ. = αγαπητικιά, ερωμένη (συν. παράνομη): μπαίνω τα μεσάνυχτα αλαφρός στην αγαπώς το σπίτι (Οδ. Ξ 994).

αγαπός(ς) ο και **αγαπώ** η, βλ. ά. αγαπός ο.

Αγαρηνός ο. Τούρκος, μουσουλμάνος: ομπρός, αδέρφια, μοιράστηκαν οι Αγαρηνοί, γιουρούσι, να σπάσουμε τον μπλόκο! (Κ-Μ 329).

αγάς ο. Πολιτικός και στρατιωτικός τίτλος στο οθωμανικό κράτος τον οποίο κατείχε Τούρκος κατώτερος αξιωματούχος, τοπάρχης: όταν δεν είναι πόλεμος ... ξελιγώνω χανούμισσες· όταν είναι πόλεμος, σκοτώνω αγάδες· αυτό θα πει άντρας (Κ-Μ 130). [τουρκ. *ağa*].

αγγάρεια η. Αγγαρεία: θες και συ να πλερωθείς, αγγάρεια ως να 'ταν / βαριά πολύ για λευτεριά να πολεμήσεις; (Θ.Γ' Καπ. 22).

αγγελίζω. (Μτβ.) ελεώ κάποιον: ω γελαστή μεγαλομάρτισσα, πολύξερη αθλητίνα, / σα ζήτουλας τη χέρα απλώνω σου ... Κερά μου, αγγέλισέ με (Οδ. Σ 1182).

αγγελοκόβω. (Μτβ.) εκδιώκω με δυνατές φωνές τον άγγελο του θανάτου· διακόπτω το χαροπάλεμα, το ψυχορράγημα: όλη η ζωή μαζώχτη στο λαιμό, το Χάρο αγγελοκόβει (Οδ. Ψ 1311).

αγγελολόι το. Πλήθος από συγκεντρωμένους αγγέλους: στερνή σουρίζει προσταγή στο σκλάβο αγγελολόι (Οδ. Χ 1323).

αγγελοσκιάζομαι. Βλέπω τη σκιά του (επιθανάτιου) αγγέλου, βλέπω οράματα που προμηνύουν τον θάνατό μου, καταλαβαίνω ότι πλησιάζει το τέλος μου· βρίσκομαι στα τελευταία μου: πάει, αγγελοσκιάχτηκε ο γερο-Σήφακας, μουρμούρισαν, ζυγώνει ο Χάρος (Κ-Μ 392). —Πβ. ά. χαροσκιάζομαι.

αγγελοστοίχειωτος, επίθ. (Για κωφάλαλο) που έχει στοιχειωθεί, σημαδευτεί από αγγέλους: με το καλό, παιδιά, παρακαλώ σας, / με το καλό, κι αγγελοστοίχειωτή 'ναι! (Θ.Γ' Καπ. 130).

άγγιχτος, επίθ. Που δεν τον άγγιξε (ερωτικώς) κανείς, που είναι αγνός, αμόλυντος, παρθένος: την αρετή βλαστήμαε / με τ' άγγιχτα αδειανά μαστάρια της, τη γριά την κουτσομπόλα (Οδ. Ρ 322).

Αγγλοσάξονας ο. Αυτός που ανήκει στη φυλή

των Αγγλοσαξόνων, γερμανικών φύλων που κατέκτησαν την Αγγλία τον 5ο και 6ο αι. μ.Χ.: τα τραγούδια αυτά είναι οι ρίζες του Αγγλοσάξονα (Ταξ. Αγγλ. 35).

αγγόνι το. Εγγονός, εγγόνι: γλυκιά παρηγοριά κι αντίστυλο, τ' ολάκριβό του αγγόνι (Οδ. Α 1219).

αγγονοδισαγγόνια τα. Τα εγγόνια και τα δι-σέγγονα κάποιου: οι γέροιοι γιοι του, οι νύφες κι οι γαμπροί, τ' αγγονοδισαγγόνια (Οδ. Ο 996).

αγγονός ο και **άγγονας**: γενική του αγγόνου. Αρσενικό εγγόνι, εγγονός κάποιου: όρτσα, αγγονέ, γοργομεγάλωσε και γοργανάστησέ με! (Οδ. Α 1227): όσο τρανεύαν βόγγαε κι η ψυχή και τράνευε του αγγόνου (Οδ. Α 746).

αγγριά η. Δυσσομία αρσενικού ζώου επιβήτορα (κριαριού ή τράγου), όταν διατελεί σε γενετήσια ορμή, βαρβατίλα: στέκεται ο νιος ορθός στο λιόκαμα κι αγγριά (γρ. αγκριά) μυρίζει ως τράγος (Οδ. Δ 341).

αγγρίζω και **ξαγγρίζω** μτχ. αγγρισμένος και ξαγγρισμένος. 1. ενεργ. μτβ. α. εξαγριώνω κάποιον, εξοργίζω, ξεσηκώνω (φανατίζοντάς τον): ο παπάς αναστατώνει πάλι τον κόσμο, γυρίζει με σπασμένο κεφάλι κι αγγρίζει (γρ. αγκρίζει) τους χριστιανούς να μαζωχτούν (Χ-Ξ 449): δόλιοι αρχόντοι που ξαγγρίζουν (γρ. ξαγκρίζουν) ... τα πλήθη (Θ-Κ Παρ. Η' 73): (μτφ.): όλο πιο πέρα να ξαγγρίζει σε της αρετής το νάτο (Οδ. Π 1135): β. (μτφ.) πειράζω με λόγια κάποιον, τον εξερεθίζω: να τους πετάει κάπου κάπου και κανένα λογάκι, να τις αγγρίζει, να αγγρίζεται κι αυτός (Χ-Ξ 261): (αλληλοπαθητικώς): τα δυο κορμιά 'στραφτάλισαν στο αλώνι / και πρώτα πρώτα με πειράγματα ξαγγρίστηκαν ν' ανάψουν (Οδ. Ο 92). 2. ειδ. α. (ενεργ. μτβ.) ερεθίζω ερωτικώς κάποιον, του προκαλώ έντονη ερωτική επιθυμία: σα να 'χε / κιόλας χαθεί η δριμιά της μυρωδιά που ξάγγριζε τους άντρες (Οδ. Η 474): β. (μέσ.) ερεθίζομαι ερωτικώς, έχω έντονη ερωτική επιθυμία: οι νέοι αγγρίζουνταν και μάτιαζαν τις κοπέλες με λαχτάρα και μίσος (Φ-Θ 74). —Οι μτχ. ως επίθ. = α. που είναι εξαγριωμένος, αναστατωμένος: το γαίμα ανέβη, καταλάσπωσε τα ξαγγρισμένα φρένα (Οδ. Α 271): β. που είναι έντονος,

δυνατός: όλοι οι θανατεροί κιντόνοι μου κι οι ξαγγρισμένες πίκρες ... θα σβήσουν στον αγέρα! (Οδ. Θ 1178): γ. που βρίσκεται σε ερωτική έξαψη, ερεθισμένος ερωτικώς: αγγρισμένη η φοράδα, ως άκουσε το αρσενικό χλιμίντρισμα, τινάχτηκε στα πσινά της και στρουφογύριζε σα να χόρευε ολόρθη (Κ-Μ 139): (συνεκδ.): πώς μυρίζει ... σαστικό το ξαγγρισμένο αγέρι! (Οδ. Π 595). [πιθ. το αρχ. άγγρίζω < άγγριος].

αγελαδιάς ο. Άνθρωπος άξεστος στους τρόπους συμπεριφοράς, αγροίκος: ο αγελαδιάς σαν κούρκος φούσκωνε και πέτρα δε χαρίζει (Οδ. Ο 95).

άγενος, επίθ. (Για ανώριμο στάχι) που δεν έχει βγάλει ακόμη «γένια», βελονοειδείς αποφύσεις: στο μικρό το σπόρο ξεκουνάει το άγενο ακόμα αστάχι (Οδ. Ο 676).

αγερασκί το. Ασκή γεμάτο αέρα: λάσπη οι μυαλοί κι αγερασκιά οι καρδιές και κόπρος τα νεφρά τους (Οδ. Ο 383).

αγέρας στα πανιά (σου, τους), έκφρ. α. (ευχή για ταξιδιώτη) καλοταξίδος, καλό ταξίδι: ώρα καλή κι αγέρας στα πανιά σου, καπετάν Φουρτούνα! (Χ-Ξ 150): β. (ειρων., προκειμένου να δηλωθεί αδιαφορία για την αναχώρηση κάποιου): αν δε χωρούν στο μερομόχτι τους, αγέρας στα πανιά τους! / ας πάρουν σαν τον κύρη τους κι αυτοί της ξενιτιάς τη στράτα (Οδ. Β 1068). —Πβ. ά. ώρα καλή στην πλώρα σου κι αγέρας στα πανιά σου.

αγεरिकό το. Αόρατο υπερφυσικό (συν. κακοποιό) ον, αερικό, τελώνιο, φάντασμα: σαν αλώνι ο νους μου ξάγναντο τ' αγερικά συνάζει (Οδ. Α 1254).

αγερικός, επίθ. Που είναι προϊόν της φαντασίας, φανταστικός: ως δούλευαν γοργά κι αγερικά ρουμάνια ησκιοπελέκουν, / τραγούδι λευτεριάς εξέσπασε στ' αντραλεμένα στήθια (Οδ. Δ 676).

αγερικοσπαρμένος, μτχ. επίθ. (Μτφ. ως ουσ.) (άνθρωπος) που —κατά τη λαϊκή δοξασία— έχει γεννηθεί από αγερικά (βλ. ά.), νεραϊδογεννημένος, αλαφροήσκιωτος: αγάλια αγάλια η ζέστα του λαού κι ο λαλητός του αγέρα / το αλαφροκάμπανο έστριβαν μυαλό του αγερικοσπαρμένου (Οδ. Ν 684).

αγερίνα η. Πολύ ψιλή (σαν σκόνη) άμμος

της ακρογιαλιάς: *όλο αγερίνα, φύκια κι αλυ-
χιά στις πουρπουριές ξαπλώθη* (Οδ. Φ 196).
[λατιν. (*h*)*arena* (= άμμος) και κατάλ. -ίνα με
παρετυμολογία προς το ουσ. *αγέρας*].

αγεροβοσκολογώ. (Αμτβ., μτφ.) ονειροπο-
λώ: *στη ματιά του εφάνη / μακριά, σα λαγου-
δίνα η γης μικρή που αγεροβοσκολόγαε* (Οδ.
Α 520).

αγεροκαραβίζω. (Αμτβ., μτφ.) ταξιδεύω νοε-
ρά, ονειροπολώ: *οι βλάμηδες πηδούν στην
κουπαστή, φουχτώνουν τα κουπιά τους, /
ήσκιους μακρούς μακρούς, και λάμπουνε κι
αγεροκαραβίζουν* (Οδ. Φ 979).

αγεροκάραβο το. Καράβι που κινείται με τον
άνεμο, ιστιοφόρο· (μτφ.) σύννεφο: *χρουσό
μεγάλο αγεροκάραβο στο ουρανοδρόμι εφά-
νη* (Οδ. Ψ 122). —Πβ. ά. *ανεμοκάραβο* το.

αγερόκορμος, επίθ. Που έχει κορμί από αγέ-
ρα, δηλ. είναι άυλος· φανταστικός: *ένας γορ-
γός σκοπός με πλούσια ρίμα / στου ονείρου
το αγερόκορμο φιαμπόλι / τον άγριο Χάρο
περγελάει* (Τερτσ. Σαίξ. 149).

αγεροπαγανό το. Ξωτικό, αερικό: *βουβά τα
σπλάχνα ανοίγουν του βουνού και πλήθια
διασελώνουν / άσπρα και μαύρα αγεροπαγα-
νά τις κοφτερές χιουτάρες* (Οδ. Ξ 78).

αγεροπαίζω. (Αμτβ.) παίζω με το ελαφρό αε-
ράκι, σαλεύω χαριτωμένα εξαιτίας του ανέ-
μου: *αγεροπαίζαν στα μελίγγια της οι μαύρες
παραφτίδες* (Οδ. Ε 290).

αγεροπλέ(χ)ω. (Αμτβ., μτφ. για νησί που από
μακριά ή ψηλά δίνει την εντύπωση ότι βρί-
σκεται στον αέρα, φαίνεται σαν μετέωρο):
νησιά που αγεροπλέτε (Οδ. Χ 1036).

αγεροσεριανίζω. (Αμτβ.) πραγματοποιώ φα-
νταστικό ταξίδι, ταξιδεύω με τη φαντασία
μου, ονειροπολώ: *ολονυχτού χωρίς να φαν,
να πιουν θ' αγεροσεριανίζουν* (Οδ. Γ 1092).

αγεροσύννορο το. (Μτφ. για άνθρωπο αγου-
ροξυπνημένο) χρονικό διάστημα μεταξύ
ύπνου και ξύπνου που χαρακτηρίζεται από
ωθρότητα: *γλυκαναπαμένα / τα μάτια του
έπαιζε χαρούμενος στα χνουδωτά γαλάζια /
ύπνου και ξύπνου αγεροσύννορα κι αλαφροζυ-
γιαζόταν* (Οδ. Σ 545).

αγεροσφυροκόπι το. Ανεμοθύελλα, δίνη·
(μτφ.): *ξεχείλισαν και στο χαβό μυαλό τ' αγε-
ροσφυροκόπια* (Οδ. Β 915).

αγιαζί το. **1.** υγρασία της ατμόσφαιρας (ιδίως
τη νύχτα και την αυγή), πάχνη: *ο Μπερτό-
δουλος ... τουρτούριζε στο πρωινό το αγιά-
ζι* (Κ-Μ 320). **2.** δροσερό και υγρό αεράκι:
φυσάει δροσάτο αγιάζι (Τερτσ. Βούδ. 26).
[τουρκ. *ayaz*].

αγιαζώ. **1.** (μτβ.) καθαγιαζώ κάτι, το καθιστώ
ιερό· (μτφ.) δίνω αξία σε κάτι: *η δύση ό,τι αγ-
γίσει, και το πιο πρόστυχο γυαλί, το αγιάζει
και το φωτοστεφανώνει* (Σ-Ψ 152). **2.** (αμτβ.)
γίνομαι ιερός, καθαγιαζόμεναι: *όλο το σώμα
αγιαζει, γίνεται μυαλό και φτεροπαίζει* (Οδ.
Ζ 325).

Αγία Θηρεσία η και **Άγια Θηρεσία** και **Αγία
Τερέζα** και **Άγια Τερέζα** και **Τερέζα.** Η
Teresa de Cepeda y Ahumada (1515-1582),
Ισπανίδα μοναχή, αναμορφώτρια του τάγ-
ματος των Καρμελιτών και θρησκευτική
συγγράφισσα: *η Αγία Θηρεσία αγαπά σαρ-
κικώς τον Χριστό* (Αρρώστ. 693)· *δίπλα του
(ενν. στον Δον Κιχότη), μυστική γυναίκα του
—ιερό ζευγάρι της Ισπανίας— η Άγια Θηρε-
σία* (Ταξ. Ισπ. 14)· *η Αγία Τερέζα πρόσχαρη,
όλο αισιοδοξία και χιούμορ, έπαιρνε σβάρνα
τα σπίτια και ζητούσε ελεημοσύνη τα πιο
απαραίτητα έπιπλα που της έλειπαν και λίγο
ψωμί, λάδι ή ξύλα* (Ταξ. Ισπ. 53)· *υπομονή,
λογική, ευθυμία, αγάπη — να οι τέσσερις φο-
ραδοπούλες που τραβούσαν το καρτσάκι
της Άγιας Τερέζας και την ψυχή της* (Ταξ.
Ισπ. 54)· *για την Τερέζα άγια ζωή δεν είναι
αυτή που παραφέρεται και κάνει φτερά και
φεύγει από τον κόσμο· παρά η ζωή που υπο-
μονεύεται, δουλεύει κι αγαπάει* (Ταξ. Ισπ.
54).

αγιαστούρα η. Δέσμη συν. από βασιλικό με
την οποία ο ιερέας ραντίζει τους πιστούς
με αγιασμένο νερό: *λιγνή μελαχρινούλα ...
βασιλικό αγιαστούρα τίναζε στη φτώχεια και
ξεφώναιε* (Οδ. Ζ 666).

Αγία Τερέζα η και **Άγια Τερέζα**, βλ. ά. **Άγία Θη-
ρεσία** η.

αγιατικός, επίθ. Που είναι αφιερωμένος σε
άγιο· έκφρ. *αγιατικό σφαχτό* = ζώο που προ-
σφέρεται στη μνήμη αγίου με σκοπό να σφα-
χτεί την ημέρα της εορτής του και να γευ-
ματίσουν οι πιστοί· (εδώ για σφάγια αρχαί-
ας ζωοθυσίας): *απάνω απάνω στις φαρδιές*

βασιλικές ταρατσες / φέρναν οι δούλοι αγιά-
τικα σφαχτά για τις χαρές του αφέντη (Οδ.
Θ 118).

αγιογδύτης ο. 1. αδίστακτος κλέφτης που γδύνει ακόμη και τους αγίους, ιερόσυλος: τους αγιογδύτες, τους αγιογλύφους! (Αδ. 112). 2. (μτφ.) τοκογλύφος, άνθρωπος αισχροκερδής: τι διάολο γυρεύει στο δεσποτικό ο αγιογδύτης, ο φτωχογλύφος; (Κ-Μ 461).

αγιογλείφος ο, βλ. ά. αγιογλύφος ο.

αγιογλύφος ο. (Για κληρικό) αυτός που εκμεταλλεύεται τους αγίους, τη θρησκευτική πίστη προς όφελός του, σιμωνιακός: (υβριστ. για καλογήρους): τους αγιογδύτες, τους αγιογλύφους (γρ. αγιογλείφους)! (Αδ. 112).

αγιοζούμι το. Ζωμός που χρησιμοποιούσαν ως τροφή τους οι μοναχοί, είδος φτωχικής σούπας: να 'ρθει η σειρά τους να πάρουν δυο κουταλιές αγιοζούμι και να φύγουν (Κ-Μ 325).

αγιοκωσταντίνατο το. Παλαιό (χρυσό ή χάλκινο) σκυφοειδές νόμισμα που παρίστανε —κατά τη λαϊκή αντίληψη— τους αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη στις δύο πλευρές του και το φορούσαν οι γυναίκες ως κόσμημα του λαιμού ή ως φυλαχτό: φορούσε τα πιο καλά της κι ένα χρυσό γιορντάνι αγιοκωσταντίνατα στο λαιμό, της μάνας της κληρονομία (Χ-Ξ 141). —Πβ. ά. κωσταντίνατο το.

αγιομνήσι το. Γιορτή που γίνεται στη μνήμη αγίου: στις λάβρες θράκες μύρισαν τα εφτά του αγιομνησιού σφαγάρια (Οδ. Π 51): (γεν.) εορταστική εκδήλωση, γιορτή: σαν έρωτα αγιομνήσι / ξαπλώθη η νύχτα απά στα κύματα (Οδ. Θ 1122).

αγιοπούλι το. Είδος πτηνού, ακριδοφάγος (Pastor roseus), το πτηνό ψάρ ο ροδόχρους: (εδώ) αετός: η πρώτη στέγη / του μεγάλου Λομπάρδου ... έχει στη σκάλα απάνω το αγιοπούλι (Θ-Κ Παρ. ΙΖ' 72).

αγιοράντισμα το. Ραντισμός με αγίασμα που κάνει ο ιερέας: η ευλογία πέφτει σαν αγιοράντισμα (Σ-Ψ 286).

αγιούπας ο. Γύπας, γυπαετός: από την άκρα τ' ουρανού δυο αγιούπες πρόβαλαν (Κ-Μ 489).

αγιουπίσιος, επίθ. Που ανήκει ή αναφέρεται σε γύπα: που χαρακτηρίζει ή θυμίζει γύπα:

γυαλίζουν / στο ροδοφώς τα μαύρα γένια του και τ' αγιουπίσια μάτια (Οδ. Δ 1324).

αγιουπονούσης, επίθ. Που έχει μυαλό εύστροφο σαν τον γύπα, που είναι έξυπνος, πονηρός: ο αγιουπονούσης το ανεμόδαρτο χαδολογάει κεφάλι (Οδ. Λ 343).

αγιοχώματος, επίθ. (Άνθρωπος) που έχει γίνε-
νει άγιο χώμα, δηλ. που έχει πεθάνει, μακα-
ρίτης (ή που κατάγεται από ιερά, άγια χώ-
ματα): τους θυμήθηκα όλους τους αγιοχώμα-
τους και μ' έπιασε το παράπονο (Κ-Μ 363).

αγκάθα η. 1. (μεγάλο) αγκάθι: δεν είχε τη δύναμη να ξεπατώσει σύρριζα όλα μέσα του τα όμορφα παράσιτα ... και τις εξωτικές ολάνθιστες αγκάθες (Σ-Ψ 136). 2. (επιρρημ. για μουστάκι με αιχμηρές απολήξεις): ήταν ... ένα λυγερό διωματάρικο παλληκάρι, με στριμμμένο αγκάθα το μουστάκι του (Κ-Μ 51). 3. (μτφ. για μυαλό κοφτερό, οξύ, «ξυράφι»): το μυαλό του ήταν αγκάθα (Κ-Μ 208).

αγκαθιά η. Αγκαθωτός θάμνος: ο χιονομάλλης δοξαράς βαθιά στις αγκαθιές χωμένος / νογούσε την καρδιά του να πηδάει στο βράχο θελιασμένη (Οδ. Υ 977).

αγκαθογένης, επίθ. Που έχει γένια άγρια, σκληρά σαν αγκαθιά: ο αγκαθογένης καπε-
τάν Στρεϊδάς στενάζοντας αρχίζει / μερακω-
μένος με τη θάλασσα σκοπό παραπονιάρη (Οδ. Ε 13).

αγκαθομούστακο το. Μουστάκι με αιχμηρές απολήξεις, αγκαθωτό: τόσο γλυκό, φαρμακε-
ρό κορμί δε γεύτηκε ποτέ μου — / ξυπνώ κι
ακόμα μέλι χύνεται στ' αγκαθομούστακά μου (Οδ. Ρ 1070).

αγκαθός ο. Γωνία του ματιού (προς την πλευρά των κροτάφων) όπου ενώνονται τα άκρα των βλεφάρων: κόγχη ματιού, κανθός: με του ματιού τον αγκαθό ο μονιάς το Σού-
ραυλο ξεκρίνει (Οδ. Λ 632).

αγκαθοσυκιά η. Φραγκοσυκιά (βλ. ά.): μια ροδιά, ανθισμένη σαν πυρκαγιά, δυο τρεις αγκαθοσυκιές, ένα αρχαίο μαρμαρίνο άγαλμα (Ταξ. Ισπ. 84).

αγκαθόσυκο το. Καρπός αγκαθοσυκιάς (βλ. ά.), φραγκόσυκο: αμμονδιά, περβόλια, αρα-
βίτισσες λιγδερές γυναίκες, αγκαθόσυκα, χουρμαδιές (Ταξ. Ιερ. 150).

αγκαθότριχος, επίθ. Που έχει τρίχωμα πυκνό

και αιχηηρό, που είναι δασύτριχος, μαλλιαρός (ως ουσ.): ο ξαγγρισμένος αγκαθότριχος τον άγριο σβέρκο απλώνει (Οδ. Υ 938).

αγκαθοφούντωτος, επίθ. (Για γένια) που είναι αγκαθωτός και φουντωτός: *μπερδεμένα, αγκαθοφούντωτα γνάλιζαν τα γένια του καπετάν Μιχάλη στο ήμερο φεγγοβόλημα της λάμπας* (Κ-Μ 22).

αγκαθόφρυδο το και **αγκαθοφρύδι**. Φρύδι μεγάλο και μυτερό: *με τα πυκνά αγκαθόφρυδά του γνέφει* (Τερτσ. Ψυχ. 42)· *σημάδεψε τ' ατσίνουρα ματάκια, / τ' αγκαθοφρύδια, τα μουστάκια του, το στόμα, το πιγούνι* (Οδ. Β 592).

αγκαλά, σύνδ. Αν και, μολονότι, παρόλο που: *εσείς οι μπολοσεβίκοι είσαστε σήμερα οι πιο ιδεολόγοι της γης, αγκαλά λέτε με περηφάνια ότι είσαστε οι πιο υλιστές* (Τ-Ρ 123)· *κοίτα, αγκαλά και καίγουμε, όμως στέκω* (Θ-Κ Κόλ. ΚΖ' 24).

αγκάλη η. (Συνεκδ.) ό,τι χωρά στην αγκαλιά: ποσότητα που μπορεί να κρατήσει κάποιος έχοντας λυγισμένους τους βραχιόνες των χεριών του: *γρήγορα τα χερόβολα γίνονταν αγκάλες, δεμάτια, θημωνιές και πυργώνωνταν στ' αλώνια* (Τ-Π 71).

αγκάλια η. **1α.** αγκαλιά: *ανάβαν τ' άστρα κι έσβηναν αγάλια ... στη βαριά του μαϊμουδίσια αγκάλια* (Τερτσ. Χιντ. 34)· **β.** (ειδ. για ερωτική αγκαλιά): *βαριοίπραματευτάδες άραζαν με πλούσια караβάνια / και στ' άγια απίθωναν ποδάρια της (ενν. της Μαργαρώς) τα πορφυρονυχάτα / φιλντίσια, αρώματα, λιοντοπροβιές για μιας νυχτιάς αγκάλια* (Οδ. Σ 1041). **2.** (επιρρημ.) αγκαλιαστά: *χαρά πλημμύρισε τα στήθια τους και για να μην πλαντάξουν / ώμο τον ώμο αγκάλια πιάστηκαν και το χορόν αρχίσαν* (Οδ. Ν 963).

αγκάλιασε το. Το να αγκαλιάζει κανείς κάποιον (ερωτικώς), ερωτική αγκαλιά: *είναι ντροπή να βγει στο φάε, στο πιε, στο αγκάλιασε η ψυχή μας* (Οδ. Γ 1161).

αγκάλιαστος, επίθ. (Για γυναίκα που λείπει για μεγάλο χρονικό διάστημα ο άντρας της ή είναι πλέον χωρίς άντρα, χήρα ή γεν. απροστάτευτη, μόνη) που δεν έχει (ερωτική) αγκαλιά, που στερείται ερωτικού συντρόφου: *αγκάλιαστη γραφτό σου, Πηνελόπη, /*

στην έρημη κλίνη ακόμα να στενάξεις (Θ.Α' Οδυσ. 504).

αγκαλιζώ. (Αμτβ.) αγκαλιάζω: *ολόκορμη άγγιζες, αγκάλιζες, έσμιγες με το πνέμα* (Οδ. Π 549).

αγκαλοπιάνω. (Μτβ.) πιάνω κάποιον αγκαλιάζοντάς τον, αγκαλιάζω (μτφ.) καταλαμβάνω, κατέχω (αρκετή) έκταση, εκτείνομαι: *δοξαρωτή, φαρδιά λακκούβα βλέπω, / που αλάκερο τον κάμπο αγκαλοπιάνει* (Θ-Κ Κόλ. ΙΒ' 53).

αγκαλοσέρνω. (Μτβ.) σέρνω κάποιον στην αγκαλιά μου με ερωτικό σκοπό· αγκαλιάζω: *ανατριχιάει ο γαμπρός μαντεύοντας ... το θείο που απόψε θ' αγκαλόσερνε κορμί μες στο σκοτάδι* (Οδ. Β 1189).

αγκαλοτρέμω. (Αμτβ.) τρέμω στην ερωτική αγκαλιά κάποιου: *σκεπάστηκε με ανθούς κι αγκαλοτρέμει ως νύφη* (Οδ. Ο 318).

αγκαλοφέρνω. (Μτβ.) φέρνω, κρατώ κάποιον στην αγκαλιά μου: *τη θωρούν (ενν. τη μάνα) πιλάλα, / αγκαλοφέροντας το αχνό μωρό, ν' ανηφοράει τις σκάλες* (Οδ. Ζ 407).

αγκαραθιά η. Άγριος θάμνος με χνουδωτά φύλλα: *κατσάβραχα κι αγκάθια κι αγκαραθιές και θυμάρι* (Χ-Ξ 96). [πιθ. ουσ. αγκαθαρία με αντιμετάθεση φθόγγων].

αγκίδα η. Αιχημηρή άκρη αντικειμένου, μικρό κομμάτι που αποσπάστηκε από ξύλο ή σανίδι, σχίζα (ειδ.) μικρό, λεπτό και αιχημηρό διακοσμητικό μεταλλικό έλασμα: *οι γέροι κρέμασαν στον κόρφο τους αγκίδες φυλαχτήρια* (Οδ. Γ 392).

αγκιδοκράφαλα τα. Απότομες ακτές με βράχια διαβρωμένα από τη θάλασσα: *σαν 'ποχόρτασε ... τ' αγκιδοκράφαλα κατηφοράει* (Οδ. Χ 323). [ουσ. αγκίδα και κράφαλα (βλ. ά.)].

αγκίνιος, επίθ. Που είναι αχρησιμοποίητος, καινούργιος, αμεταχείριστος: *νογάτο φίδι βγαίνω / με τη δροσάτη αγκίνια σάρκα μου κι ανηφορώ στον ήλιο* (Οδ. Η 19). [και αγκίνιαστος, στερητ. α- και ρ. γκινιάζω < εγκαινιάζω].

αγκιστροπόδης, επίθ. Που τα άκρα του έχουν απόληξη αγκιστριού: *κατέχω ποιος θεός κυλάει, τροχός αγκιστροπόδης* (Οδ. Δ 895).

αγκλίτσα η. Ποιμενικό ραβδί πρόχειρης κατασκευής, κυρτό στο επάνω μέρος, γκλίτσα: δυο τσελιγκάδες στέκονται στη μέση της πλατείας ακουμπισμένοι στις αγκλίτσες τους (Ταξ. Μορ. 255). [ουσ. αγκυλίτσα, υποκορ. του επιθ. αγκύλος]. —Πβ. ά. αγκούλα η.

αγκομαχητό το. Λαχάνιασμα, βαριά αναπνοή εξαιτίας ασθένειας ή κόπωσης, βαριανάσασμα: ένωσα απάνω μου το αγκομαχητό του Φραγκίσκου (Φ-Θ 32).

αγκομαχώ. (Αμτβ.) ασθμαίνω, ανασαίνω βαριά: αγκομαχώ και βιάζομαι να προφτάσω (Αν.-Γ 614): ένας ανεβαίνει αγκομαχώντας μυστικό, επικίνδυνο ανήφορο (Ασκ. 52). [αρχ. ρ. όγκω και επιτατική κατάλ. -μαχώ < ρ. μάχομαι].

αγκούλα η. Ραβδί με γερτή, καμπύλη λαβή (γεν.) μαστούνι με κυρτή λαβή: οι γέροι ολοστερνοί πεζολατούν με τις γερτές αγκούλες (Οδ. Α 991). [αρχ. ουσ. άγκύλη]. —Πβ. ά. αγκλίτσα η.

αγκούσα η. 1. δυσκολία αναπνοής, δύσπνοια, δυσφορία: αυτός που τρέχοντας κουράστη / τη συντροφιά αμολάει κι αγάλια πάει, / η αγκούσα ως να γλυκάνει του στηθιού του (Θ-Κ Καθ. ΚΔ' 72). 2. μτφ. α. έξαψη, άγχος, αγωνία: θωρούν τη γης και πέτρα μυτερή με αγκούσα αρπούν κι αρχίζουν / τα στήθια της ν' ανοίγουν τα φαρδιά, να 'μπιστευτούν το σπόρο (Οδ. Υ 1250): β. στενοχώρια, θλίψη: αγκούσα τώρα νέα νογώ δεξά μας, / μαρτύρια νέα και νιους μαστιγωτάδες (Θ-Κ Κόλ. ΙΗ' 22). [βενετ. angossa].

αγκουσεμός ο. Άγχος, αγωνία: οι ναύλεροι τον καπετάνιο τους με αγκουσεμό αγναντεύουν / ν' ανατριχιάζει (Οδ. Γ 303).

αγκουσευτά, επίρρ. (Μτφ.) με θλίψη, λυπημένα: ξάφνου σιωπάει κι αγκουσευτά θωράει στη γιομοφεγγαράδα / την ανθισμένην έρμη αμυγδαλιά (Οδ. Θ 138).

αγκουσεύω, -ομαι μτχ. αγκουσεμένος. 1. ενεργ. μτβ. 1. προκαλώ δυσφορία σε κάποιον, στενοχωρώ, λυπώ: θέλει (ενν. η προβάτα) να την αρμέξω ... παραγέμισαν τα μαστάρια της και την αγκουσεύουν (Χ-Ξ 61). 2. προξενώ αναστάτωση, αναστατώνω, ερεθίζω κάποιον: η κόρη εστάθη στο κατώφλι της κι ο κόρφος της κουνήθη, / καν το που-

λί τήνε τσιμπάει καν το φιλί την αγκουσεύει (Οδ. Ι 582). 2. (μέσ.) αγωνιώ, θλίβομαι, στενοχωριέμαι, αδημονώ: μπροστά, καμαρωτός πρωτόλατος με την κουδούνα ο τράγος / σα σκοτεινός βαριοπατάει θεός και το βουνό αγκουσεύτη (Οδ. Δ 372). —Η μτχ. ως επίθ. = 1. που προκαλεί δυσκολία στην αναπνοή, δυσφορία: αποπνικτικός, πνιγηρός: ανόμοια αγκουσεμένοι γυροφέρναν / αχνοί στο πρώτο του βουνού ζωνάρι / κι απ' τους καπνούς του κόσμου καθαρίζαν (Θ-Κ Καθ. ΙΑ' 28). 2. που είναι δύσθυμος ή στενοχωρημένος: ο καπετάν Μιχάλης ... δεν ήθελε να δει κανένα, δεν ήθελε να τον δει κανένας και τράβηξε βαρύς, αγκουσεμένος, κατά τον τούρκικο μαχαλά (Κ-Μ 17). 3. που βρίσκεται σε υπερένταση, έξαψη, αναστατωμένος: η κόρη του μονιά τα νύχια της τ' αδρά ξεθηκαρώνει / κι ολόρθη, αγκουσεμένη, γρουζώντας τ' αγριακονάει στο δέντρο (Οδ. Ν 922). 4. (ειδ.) που είναι διεγερμένος σεξουαλικά, που έχει έντονη επιθυμία για συνουσία: έμοιαζε (ενν. το Νικολιό) αληθινά με όρθιο τράγο, γυαλιστερό, σκοτεινό, αγκουσεμένο (Χ-Ξ 139).

αγκριά η, βλ. ά. αγγριά η.

αγκρίζω μτχ. αγκρισμένος, βλ. ά. αγγρίζω μτχ. αγγρισμένος.

αγκρίφι το. 1. (στον πληθ.) αιχημές απολήξεις απόκρημνων βράχων, ιδίως παράκτιων: πήρα ν' ανεβαίνω πάλι τους βράχους, με καταξέσκιαν τ' αγκρίφια τους, έφτασα στη σηλιά (Αν.-Γ 266). 2. αγκίστρι, αρπάγη, τσιγκέλι, γάντζος: πουλούσε και ξύλινα χέρια με χοντρό αγκρίφι για τους κουλούς (Αδ. 155). 3. (για αιχηρά, γαμψά νύχια): οι πέτρινοι λιόντες της Βενετίας, που έσφιγγαν στ' αγκρίφια τους το Βαγγέλιο (Κ-Μ 8). [παλαιότ. αγγρίφιον < αργίφιον, υποκορ. του μτγν. άργίφη (= γεωργικό εργαλείο σαν την τσουγκράνα) με επίδρ. του ουσ. αγκίστρι].

αγκριφονύχικος, επίθ. Που έχει γαμψά νύχια: αγκριφονύχικο όρnio / και τ' ουρανού ματρόσκυλο ακονίζει / χρόνια πολλά το αχόρταγο ραμφί του (Θ.Α' Προμ.-Δεσμ. 106).

αγκριφώνω, -ομαι. 1. ενεργ. μτβ. α. αγκιστρώνω, γαντζώνω κρεμώ: άναψε η Μαρία το λυχνάρι, το αγκρίφωσε στο λυχνοστάτη, φωτίστηκε το σπίτι (Τ-Π 265): β. αρπάζω

κάποιον: με αγκρίφωσε από το λαμό, παρά τρίχα να με πνίξει (Φ-Θ 300). **Π.** (μέσ.) γαντζώνομαι: μέσα στο σκοτάδι ξεχωρίζει ο αϊτός να χυμάει και ν' αγκριφώνεται στο στήθος του Προμηθέα (Θ.Α' Προμ.-Δεσμ. 134).

αγκριφωτός, επίθ. **1.** που είναι αιχμηρός και αγκαθωτός: ερμαδιακή κοφή βουνοκορφή με αγκριφωτά στουρνάρια (Οδ. Ξ 44). **2.** (μτφ.) που είναι άγριος: τ' αγκριφωτά του φρένα ρόδισαν (Οδ. Α 627).

άγκρουστο το, βλ. ά. άγρουστο το.

αγκύλι το. Οξύ και βελονοειδές αγκάθι, αγκίδα, κεντρί: φρ. βάνω αγκύλια σε κάποιον = (μτφ.) τον πειράζω με λόγια, τον εξερεθίζω: ο πειραχτούρης έβαλε γκαβός στο γαβαθήρη αγκύλια (Οδ. Ι 677).

αγκυλοχεύω. Μτβ. **α.** κεντρίζω κάποιον ή κάτι με αιχμηρό εργαλείο: σηκώνει το άλικο κοντάρι του κι αγάλια αγκυλοχεύει / το νοητέρω κατάσπρο ελέφα του (Οδ. Ω 443). **β.** (μτφ.) εξερεθίζω, πειράζω κάποιον: αφήνει ανέγνοια το κακόνειρο να τον αγκυλοχεύει (Οδ. Ζ 1281).

αγκωνάρα η. Μεγάλη (συν. πελεκητή) πέτρα (επιθετ.): μιαν αγκωνάρα πέτρα φέρτε μου και το βαρύ τσεκούρι (Οδ. Υ 852).

αγκωνάρι το. Μεγάλη πελεκητή πέτρα που τοποθετείται στις γωνίες τοίχων, αγκωνή (βλ. ά.): άρχισε να ορδινιάζει τ' αγκωνάρια που 'χαν κυλιστεί και γεμίσει την αυλή (Φ-Θ 60).

αγκωναροδένω. μτχ. αγκωναροδεμένος. (Αμτβ., μτφ.) γίνομαι δυνατός, ανακτώ τις δυνάμεις μου, δυναμώνω: κοιμότα αυτός κι αγκωναρόδενε το χάρβαλο κορμί του (Οδ. Κ 991). —Η μτχ. ως επίθ. = (για κτίσμα) που είναι σταθερός και ανθεκτικός: πέτρες και χώματα τα πόδια σου τ' αγκωναροδεμένα (Οδ. Ο 1244).

άγκωνας ο' αιτιατική πληθ. αγκώνους. Αγκώνας: ως ανασηκώθηκα στους αγκώνους, είδα από το παράθυρο τη θάλασσα να γελάει (Αν.-Γ 575).

αγκωνή η. Γωνία, αγκωνάρι (βλ. ά.): έμοιαζε (ενν. το πιάνο) μαυροφόρα γυναικά υστερικά, σωριασμένη εκεί στην αγκωνή σα λιγοθυμισμένη (Σ-Ψ 278). [συμφ. των αρχ. ουσ. άγκών και γωνία].

αγκώνω. (Αμτβ.) πρήζομαι, φουσκώνω (από

την πολυφαγία)· (μτφ.) στενοχωριέμαι, δυσφορώ, πλαντάζω: πολλά τα λόγια κι άγκωσε η καρδιά (Οδ. Κ 1135). [αρχ. όγκώω, -ώ].

αγλάκι το. Αυλάκι: στη φόρα του χορού, στον νου τ' αγλάκια, / αχ, πώς κατσιάζουν τα κορμιά (Τερτσ. Βούδ. 110).

άγλαμπρος, επίθ. (Για το φεγγάρι) που είναι λαμπρός, φωτεινότατος, ολόλαμπρος: πρόβαλε στον ουρανό χλωρό το άγλαμπρο φεγγαράκι (Οδ Λ 97). [παλαιότ. επίθ. έκλαμπρος].

αγλείφω. (Μτβ.) γλείφω: πίναν το ανθρώπινο αίμα, τράνευαν κι αγλείφοντας τα χείλια / χαμάσκωναν κατά το φως τα λασπωμένα τους κεφάλια (Οδ. Α 743).

αγλούπιστος, επίθ. (Για φρούτο) που δεν του έχει αφαιρεθεί η φλούδα, που είναι αξεφλούδιστος: κλεψίμια σύκα αγλούπιστα μασούν, την πείνα να γελάσουν (Οδ. Ι 838). [στερητ. α- και αόρ. του ρ. γλουπίζω < αρχ. έκλωπίζω (= απογυμνώνω, ξεσκεπάζω)].

αγλύκαντος, επίθ. (Μτφ. για άνθρωπο κακότυχο) που δεν χάριχε στη ζωή του: ο υιος ο ρήγας ... στενάζει αγλύκαντος κι αχλώρατος (Οδ. Ι 1078).

αγλυκοσάλιστος, επίθ. (Μτφ.) που δεν έχει γευτεί γλυκό σάλιο, δηλ. χαρές (συνεκδ.) που είναι πικρός, δυστυχημένος: στα χείλια της (ενν. της χαροκαμένης μάνας) τ' αγλυκοσάλιστα τα λόγια στραταρίζουν (Οδ. Ξ 1217).

αγνάντια, επίρρ. Απέναντι, αντίκρυ: έβλεπες στον αέρα έναν άλλον Αϊ-Γιώργη, στο ίδιο άσπρο άλογο, με το ίδιο κοντάρι, αγνάντια στο ίδιο θεριό (Βρ. 127).

άγναφος, επίθ. (Για άνθρωπο ή ζώο που δεν έχει συνηθίσει στον κόπο) που είναι άμαθος, άπειρος: που δεν γνωρίζει κάτι, ανύποπτος, ανυποψίαστος: κάποιος άγναφος επισκέπτης θα την είχε μετατοπίσει (Βρ. 55). [και άγναφος, στερητ. α- και ρ. γνάφω (βλ. ά.)].

αγνιά η. **1.** το πρώτο γάλα που δίνει η μάνα στο νεογέννητό της μετά τον τοκετό: το ακουμπάει στη μάνα, / το πρώτο πρώτο γάλα, την αγνιά, να γλυκογαλατιάσει (Οδ. Ι 980): η γης η μικρομάνα / τον κόρφο ανοιεί, τον πρωτοκάρη της αγνιά να τον βυζάζει (Οδ. Ρ 45). **2.** (μτφ., επιθετ.) που είναι λευκή,

άσπρη σαν γάλα: μες στη θολούρα της αυγής, με αγνιά στα πόδια του κατάχνια, / το ιερό νησί σα βρέφος που ξυπνάει ροδοχαμογελούσε (Οδ. Γ 8).

αγνίζω, -ομαι και αγνιούμαι· μτχ. αγνιζόμενος. 1. (ενεργ. μτβ.) καθαρίζω από ηθικό μόλυσμα, από αμαρτία· εξαγνίζω κάποιον ή κάτι: *ω πνέματα, που τώρα ο μέγας ζήλος / αγνίζει την οκνιά κι αναμελιά σας* (Θ-Κ Καθ. ΙΗ' 107). 2. (μέσ.) εξαγνίζομαι: *ω πλάσμα εσύ που αγνίζεσαι* (Θ-Κ Καθ. ΙΣΤ' 31)· *η αγάπη εδώ για τους δικούς μου αγνιέται* (Θ-Κ Καθ. Η' 120)· *η μτχ. ως επίθ.: σε κάθε κύκλο οι αγνιζόμενοι μετανιώνουν για ορισμένο αμάρτημα* (Θ-Κ Εισ. κα'). —Πβ. ά. ζαγνίζω.

αγνώμονα, επίρρ. Μη αναγνωρίζοντας τις ευεργεσίες που του έγιναν και αδιαφορώντας, με τρόπο που φανερώνει αχαριστία: *η ψυχή ποτέ της αγνώμονα δε λησμονά τη γλύκα της αμαρτίας* (Αφηγ. 1502).

αγνωρογεννημένος, μτχ. επίθ. Που γεννήθηκε από άγνωστους γονείς, ορφανός: *τ' αγνωρογεννημένα αγόρια μας λαμπάδισαν κουνώντας, / σα φλόγινα δαιμονικά, σπαθιά και προύντζινα σκουτάρια* (Οδ. Δ 744).

άγνωρος, επίθ. Που δεν τον γνωρίζει κανείς, που δεν είναι γνωστός· άγνωστος, ξένος: *σε άγνωρη πλούσια, αδέρφια, φτάσαμε μεγάλη πολιτεία* (Οδ. Ρ 187)· *το αρσ. ως ουσ.: μεγάλωσε η συμπάθεια μου για σένα, / όσο ποτέ μας για άγνωρο δε στάθη* (Θ-Κ Καθ. ΚΒ' 17).

αγόγγυστος, επίθ. Που δεν διαμαρτύρεται, που είναι υπομονετικός· (μτφ.) που αποκτήθηκε χωρίς κόπο, που είναι χαρισμένος σε κάποιον: *πεινάς και λαχταράς αγόγγυστο ψωμί να φας μιαν κόχη* (Οδ. Ο 936).

αγόγλωσσο το. Το αγριόχορτο άγλωσσος ή κυνόδοντον ο δάκτυλος (*Cynodon dactylon*), φαγώσιμο βότανο με φύλλα παχιά και αδρά, πουράντζα: *τ' αρματωμένα ζούδια χώνουνταν κουρσάροι στα πρωτάνθια / του μυρισμένου χρουσασπάλαθου, του αγόγλωσσου, της θρούμπα* (Οδ. Α 790).

αγονάτιος, επίθ. Που δεν γονάτισε· (μτφ.) που είναι αλύγιστος, ακατάβλητος, ανίκητος· (συνεκδ.): *έτσι πρωτόρχεσαι, αρετή, στη γης μες στ' όνειρο το πλάνο / μιας έρμης αγο-*

νάτιστης καρδιάς που ζευγαρίζει αγέρα! (Οδ. Υ 310).

αγορομάνα η. Γυναίκα που γέννησε αγόρι: *οι αγορομάνες στάθηκαν βουβές, τα βυζανάρια εσφίζαν* (Οδ. Ο 901).

αγουρίδα η. Άγουρος καρπός αμπέλου, ανώριμο σταφύλι: *η αγουρίδα γίνεται σταφύλι, το σταφύλι γίνεται κρασί, το κρασί το πίνουν οι ανθρώποι και μεθούνε* (Αν.-Γ 100)· (σε παροιμ. φρ.): *με την υπομονή γίνεται η αγουρίδα μέλι* (Θ.Α' Μέλ. 550).

αγουρίτης ο. Νεαρός άντρας, παλληκάρι: *σε τρεις γυμνούς αντίμαχους στρατούς χωρίζαν οι αγουρίτες* (Οδ. Δ 594).

αγουρογελώ. (Αμτβ.) γελώ βεβιασμένα, προσποιητά: *αγουρογέλασε ο μονιάς κι αχάει περγελαχτή η φωνή του* (Οδ. Η 433).

αγουρογεννώ· μτχ. *αγουρογερασμένος*. (Αμτβ.) γεννώ πρόωρα: *οι θλίψες κόβουν γόνατα κι αργά κοντοπερπάταε ο ρήγας, / νογούσε αγουρογέρασε* (Οδ. Δ 809)· *η μτχ. ως επίθ.: μια νύχτα κατέβηκε ο άρχοντας τη σκάλα, σιγά σιγά, να μην τρίξει κι ακούσει η αγουρογερασμένη πια Πατριαρχείαινα* (Χ-Ξ 314).

αγουρόδροσος, επίθ. (Μτφ. για νεαρή γυναίκα) που έχει ζωτικότητα, που είναι γεμάτος υγεία, ζωή και φρεσκάδα: *το αφίλητο αγουρόδροσο κορμί* (ενν. της Κρινώς) *γλυκά σφιχταγκαλιάζει* (Οδ. Ω 627).

αγουρόθυμος, επίθ. Που θυμώνει με την παραμικρή αφορμή, ευερέθιστος, ευέξαπτος: *καπετάν Βοριά αγουρόθυμε, μη γρούξεις, άκουσέ με!* (Οδ. Ο 434).

αγουροκόβω. (Μτβ.) κόβω έναν καρπό πριν ωριμάσει, αγίνωτο· (για αιφνίδιο θάνατο νέου ανθρώπου) *θανατώνω κάποιον πριν από την ώρα του, πρόωρα: το γιο που μου αγουρόκοψε ο Θεός όμοια κι εγώ θρηνούσα* (Οδ. Φ 724).

αγουρόλαδο το. Λάδι από άγουρες ελιές ή από ώριμες ελιές που πείστηκαν χωρίς να περιχυθούν με ζεστό νερό: *κυλάει στις σκάφες το αγουρόλαδο κι ο λιόζουμος αχνίζει / και τα βαθιά λαδογυαλοκοπούν αραδιαστά πιθάρια* (Οδ. Δ 190).

αγορομαραζάρης ο. Αυτός που μαράζωσε, μαράθηκε πρόωρα, που γέρασε από τα βάσανα της ζωής πριν από την ώρα του: *ο αγο-*

ρομαραζάρης στέναξε και στους τζουτζέδες κάνει (Οδ. Κ 687).

αγουρομελιγγάτος, επίθ. Που τα (μαύρα) μινίγγια του δείχνουν το νεαρό της ηλικίας του· το αρσ. ως ουσ. = νεαρός άντρας: γλυκό αγεράκι εφύσαε στα σγουρά του αγουρομελιγγάτου (Οδ. Α 226).

αγουρομίλητος, επίθ. Που αγουρομιλά (βλ. ά.), που μιλά άγρια και απότομα: για Ιάκωβος ... ο Κωσταντής ο καφετζής: είναι αγριωπός, ξερακιανός, αγουρομίλητος και πεισματάρης (Χ-Ξ 19).

αγουρομιλώ. (Αμτβ.) μιλώ άγουρα (= άγρια) και απότομα, εριστικά: το πρωί ξυπνούσαν οι αδερφοί αγκουσεμένοι, κατσούφηδες και δίχως αιτία κι αφορμή αγουρομιλούσαν ο ένας στον άλλο και καβγάδιζαν (Φ-Θ 174).

αγουροξυπνώ. (Αμτβ.) ξυπνώ πρόωρα, χωρίς να έχω ολοκληρώσει τις ώρες του ύπνου: αλαφιασμένο αγουροξύπνησε στον άγιο γυναικίτη / χλομό του νιούτσικου μας βασιλιά το αγαπημένο ταίρι (Οδ. Η 757).

αγουροπέφτω. (Αμτβ.) πέφτω πρόωρα, πριν από την ώρα μου: αυτό το δείχνει ο πέρφανος ο πρώτος, / που αν και κορφή σε όλα τα πλάσματα, όμως / δεν πρόσμενε το φως κι αγουροπέφτει (Θ-Κ Παρ. ΙΘ' 48).

άγουρος, επίθ. (Μτφ.) που δεν έχει ολοκληρωθεί η (σωματική ή πνευματική) ανάπτυξη του, ανώριμος: τ' άγουρα νιάτα του θυμήθηκε, τον κύρη πώς θωρούσε / σύντας αλάργα κορασόπουλου γέλιο δροσάτο εγροίκαε (Οδ. Ξ 712)· το αρσ. ως ουσ. = νεαρός άντρας, αγόρι: βαρούν στα 'σώχωρα τους άγουρους, στα καπελειά τους άντρες (Οδ. Π 708).

αγουροστήθα, θηλ. επίθ. (Για κορίτσι) που η ανάπτυξη του στήθους της δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί: μια μέρα αγουροστήθα κοπελιά στα σύγιαλα κατέβη / να μάσει από τα γούπατα αλυχιά κι αλάργαρε απ' τη μάνα (Οδ. Β 939).

αγουροτσακισμένος, μτχ. επίθ. (Μτφ.) που είναι πρόωρα γερασμένος: ο δουλευτής θωράει το ταίρι του το αγουροτσακισμένο (Οδ. Ζ 359).

αγουροφτάνω. (Αμτβ.) φθάνω πρόωρα, έγκαира κάπου· (μτφ.): στα πλήθη που αγουροφτάσαν / στην αληθοζωή χωρίς αιτία / το

ένα δεν είναι πιο λαμπρό από το άλλο (Θ-Κ Παρ. ΛΒ' 58).

αγράμπελη η. Είδος αναρριχητικού διακοσμητικού φυτού, κληματίδα: ανθίσαν / οι αγράμπελες, τα μελισσόχορτα στις Καλυψώς το σπήλιο (Οδ. Α 608).

αγρεύω. (Μτβ.) κυνηγώ, θηρεύω, συλλαμβάνω σε κυνήγι ή ψάρεμα κάτι: οι κυνηγοί δεν άγρεψαν τη νύφη / κι αναγυρνούν ξεροί κι αδράπανοι με τ' αδειανά πλεμάτια (Οδ. Ε 1139).

άγρη η. **α.** κυνήγι, ψάρεμα, άγρα: φρογό λαγωνικό μου, / την άγρη που αγαπώ ξετόπωσε και πάρ' την του κυνήγου (Οδ. Α 24)· **β.** (γεν.) λεία: κόπια κοντά, σε σύβαση να 'ρθουν άγρη κι αγριμολόγος (Οδ. Τ 212).

αγριάδα η. Το αγριοβότανο άγρωστis η έρπουσα από το οποίο παράγεται φαρμακευτικό αφέψημα· (γεν.) κοινή ονομασία άγριων χόρτων· (συνεκδ.) γη ακαλλιέργητη, τόπος που δεν έχει οργωθεί και είναι γεμάτος αγριόχορτα: έχουμε χέρσα χωράφια, τόσες αγριάδες, τόσα χώματα που δεν προφταίνουμε και τ' αφήνουμε στέρφα (Χ-Ξ 284). —Πβ. ά. άγρουστο το.

αγριακωνό. (Μτβ.) ακονίζω, τροχίζω κάτι με άγριο τρόπο, βίαια: η κόρη του μονιά τα νύχια της τ' αδρά ξεθηκαρώνει / κι ολόρθη, αγκουσεμένη, γρούζοντας τ' αγριακονάει στο δέντρο (Οδ. Ν 922).

αγριαλαφίνα η. Άγριο θηλυκό ελάφι: μιλούν και τα σγουρά τους έρριζα στην άψα της λαχτάρας / μαργαριτάρι ιδρώτα χύνουνε κι αγριαλαφίνας μόσκο (Οδ. Ζ 372).

αγριαπιδιά η. Άγρια αχλαδιά, γκορτσιά: ο διπλοτρίβουλος σε αδρό βουνοδικάρι / χιλιοστριμμένη αγριαπιδιά θωράει κατηλιακά ν' ανθίζει (Οδ. Ο 314).

αγρικερός, επίθ., βλ. ά. αγροικερός.

αγρικό και **γρικό**, βλ. ά. αγροικό και γροικό.

αγρίλι το. **α.** αγριλιά (βλ. ά.): το αγρίλι μέρωσε που η φλόγα / το 'χε συντρίψει του Θεού και κλώνο / απ' το ανθισμένο του κορμί σου φέρνω (Θ.Α' Προμ.-Λυόμ. 240)· **β.** (συνεκδ.) κλαδί από άγρια ελιά: οι γέροι κράχτες έζωσαν με αγρίλι τα μαλλιά τους (Οδ. Α 665).

αγριλιά η. Το δέντρο αγριελιά: απόξω μια

- αστραποκαμένη αγριλιά καπνίζει ακόμα (Θ.Α' Προμ.-Πυρ. 11).
- αγριλίκι** το. Προγαμαία δωρεά του γαμπρού προς τη νύφη, όταν αυτή μεν παντρεύεται για πρώτη φορά, ενώ εκείνος για δεύτερη (συν. ύστερα από χηρεία): *μέγα σγουρό γλυκό γαρούφαλο κρατώ της αγριλίκι* (Οδ. Μ 870). [τουρκ. *ağirlik*].
- αγριμάρος** ο. Κυνηγός, αγριολόγος (βλ. ά.): *της ἔγδικησης ο φάλκος ο αγριμάρος* (Τερτσ. Λέν. 50).
- αγριμιά** η. Ἐρημος, ακατοίκτητος τόπος όπου μόνο αγρίμια μπορεί να συναντήσει κανείς: *ερημιά: ολούθε κρουσταλλόχαρη αγριμιά κι ουδέ φωνή κοράκου* (Οδ. Χ 496).
- αγριμόγατος** ο. Είδος άγριας γάτας που ζει στα δάση, αγριόγατος: *όπως τζιτζίκι στου αγριμόγατου τα νύχια τστυριζέει, / σκληρίζοντας κι ο γρούλης σφάραξε στη μαύρη δαγκανάρα* (Οδ. Α 1172). —Πβ. ά. *φουρόγατος* ο.
- αγριμοκάτσικο** το. **α.** άγριο κατσίκι, αγριοκάτσικο: *τους δυο του βλάμηδες προσκάλεσε ν' αδερφομοιραστούνε / παχύ ζυγούρι αγριμοκάτσικο που σκότωσε στη στράτα* (Οδ. Ν 881): **β.** (μτφ., επιθετ. για το άτιθασο της νεότητας): *στ' αγριμοκάτσικα παρθένα νιάτα / σηκώθης ... κολόνα φως, και μου άνοιξης τη στράτα* (Τερτσ. Ν. 109).
- αγριμοκυνηγώ.** (Αμτβ.) κυνηγώ αγρίμια και ιδίως αγριοκάτσικα: *γοργοδρασκέλουν μαύρο φάραγγα κι αγριμοκυνηγούσαν* (Οδ. Α 265).
- αγριμολόγος** ο και **αγριμολός**· θηλ. **αγριμολόγα** η. **α.** αυτός που κυνηγά αγρίμια και ιδίως αγριοκάτσικα: *παγάνα αγριμολόγους ξαμολάει στα σπήλια να την πιάσουν* (Οδ. Ε 747): *ο δολερός αγριμολός κρουφά τα κλάματα κατάπие* (Οδ. Ω 752): **β.** (επιθετ. ειδ. για κυνηγετικό σκύλο): *η Αυγούστα πήδαε ομπρός σα σκύλα αγριμολόγα* (Θ.Β' Νικ.-Φ. 474).
- αγριμολογώ.** (Μτβ.) κυνηγώ αγρίμια και ιδίως αγριοκάτσικα, είμαι αγριμολόγος (βλ. ά.): (γεν.) *κυνηγώ: πάλευα με τίγρισες κι αγριμολόγουν λιόντες* (Οδ. Ρ 556): *ο Χάλικας το αγριμολόγησε καλά το μυστικό μου* (Οδ. Μ 1246).
- αγριμολοί** το. Πλήθος από αγρίμια· (μτφ.):
- αναγυρνάς φλογάτο, στρογγυλό στο μέσα αγριμολοί (Οδ. Π 500).
- αγριμολός** ο, βλ. ά. *αγριμολόγος* ο.
- αγριμοπάρθενος**, επίθ. (Το θηλ. για κοπέλα) που είναι άτιθαση και άγρια σαν αγρίμι: *τώρα νογώ γιατί δε μου ῥιξες μες στις πυκνές θελιές μου / το αγριμοπάρθενο κορμί που εφτά κυνήγουν μερονύχτια* (Οδ. Ε 1251).
- αγριοβλεφαρίζω.** (Μτβ.) κοιτάζω κάποιον με άγριο βλέμμα, απειλητικά, αγριοκοιτάζω: *ως στράφηκε και με αγριοβλεφάρισε, τα ἄσασα κι έπιασα τη μασέλα μου να μη μου φύγει!* (Κ-Μ 477). —Πβ. ά. *αγριοματιζώ*.
- αγριογυρεύω.** (Μτβ.) αναζητώ με πάθος, με λαχτάρα κάποιον ή κάτι: *αρπάξεις με τα δυο σου τα χέρια το ξανθό κεφάλι της και μέσα στη σκοτεινιά αγριογυρεύεις το στόμα της* (Σ-Ψ 118).
- αγριόθωρος**, επίθ. Που έχει άγρια όψη, αγριοπρόσωπος, αγριωπός: *ήταν αγριόθωρος κι αδρυσύντυχος, στραβογερασμένος και θεομάχος* (Κ-Μ 304).
- αγριοκυπαρισσιώνας** ο. Τόπος στον οποίο υπάρχουν πολλά άγρια κυπαρίσσια: *με χρουσά δοξάρια δόξευαν καβάλα οι βασιλιάδες / βεργάτα κιτρινόμπλαβα θεριά σε αγριοκυπαρισσιώνα* (Οδ. Ε 549).
- αγριολίμανο** το. Μικρός όρμος που προστατεύεται από τους δυνατούς ανέμους και τα κύματα αποτελώντας φυσικό λιμάνι: *είχε ξεμπαρκάρει σε απόμερα αγριολίμανα θροφές και μπαρουτόβολα για τη χριστιανοσύνη* (Κ-Μ 15). —Πβ. ά. *απολίμανο* το.
- αγριολοχεύω.** (Μτβ., μτφ.) κοιτάζω άγρια κάποιον: *κατατρομάξαν τ' αρχοντόπαιδα, σκολάσαν το χορό τους, / κι ο βασιλιάς κοκκίνισε με οργή και τον αγριολοχεύει* (Οδ. Δ 739).
- αγριολοχίζω.** (Μτβ.) λογχίζω βίαια, με ορμή κάποιον· (μτφ. για τον καυτό ήλιο) θερμαίνω πολύ, πυρακτώνω, καίω: *στην άλλη γης, που αγριολοχίζει τη το λάβρο ηλιοκαμίνι, / σα σουρλουλού χορεύτρα αντζοπηδάς* (Οδ. Χ 724).
- αγριομαδαρίτης** ο. Άνθρωπος άγριος, απολίτιστος· αγριάνθρωπος: *ένας λιγνός υγιός αλλήθωρος ... μουρμούρισε πνιχτά στους αγριομαδαρίτες* (Οδ. Υ 921). [επίθ. *άγριος*

και ουσ. *μαδαρίτης* (= άνθρωπος ορεσίβιος) < *μαδάρα* (βλ. ά.).].

αγριομανώ. (Αμτβ., για φυτά με οργιαστική βλάστηση) αναπτύσσομαι υπερβολικά, θειριεύω: *οι κάχτοι / μες στο λιοπύρι αγριομανούν γαλάζοι* (Τερτσ. Τ-Ρ 6).

αγριοματίζω και **αγριοματιάζω, -ομαι.** (Μτβ.) βλέπω κάποιον με βλέμμα άγριο, αγριοκοιτάζω: *ο παπα-Γρηγόρης στράφηκε κι αγριομάτισε τον αδερφό του, μα δε μίλησε* (Χ-Ξ 287)· (αλληλοπαθητικός): *έβλεπα τους Χριστιανούς και τους Τούρκους ν' αγριοματιάζονται λοξά* (Αν.-Γ 81). —Πβ. ά. αγριοβλεφαρίζω.

αγριομαυλίζω. (Αμτβ., μτφ.) λαμπυρίζω, λάμπω, αστράφτω: *αγριομαυλίζαν σα φιδιού στο φως τα πράσινά της μάτια* (Οδ. Ζ 887).

αγριομερινός, επίθ. Που διαμένει σε άγρια μέρη, ορεσίβιος: *σε αγριομερινούς με το καλό φτάσαμε ανθρωποφάδες* (Οδ. Μ 897).

αγριομουρίζω. (Αμτβ.) το πρόσωπό μου αποκτά άγρια όψη, αγριεύω: *αγριομουρίζοντας* (ενν. ο βλάμης) *τη δύναμη λογάριαζε του ανθράπου* (Οδ. Ζ 337).

αγριομούτσουνας, επίθ. Που έχει άγρια όψη, αγριοπρόσωπος: *ο Χαραλάμπης, ένα αγριομούτσουνο αγόρι που βραχνοκοκόριζε η φωνή του* (Κ-Μ 380).

αγριοπηδώ. (Αμτβ., μτφ.) μετακινούμαι με απότομες, βίαιες κινήσεις: *η βροχή είχε πάψει και το φεγγάρι άρχισε πάλι ν' αγριοπηδά διωγμένο από σύγνεφο σε σύγνεφο* (Σ-Ψ 206).

αγριοποδιά η. Έντονος, βιαστικός βηματισμός: *στον ώμο του έκοψε το νιο φορτιό, με αγριοποδιές δρασκέλαε / τα στενορούμια ο γήσκιος κι έτρεχε κι η μוסκονιά γελούσε* (Οδ. Ι 1222).

αγριοσίφουνο το και **αγριοσούφουνας** ο. Άγριος σίφουνας, επικίνδυνος και καταστρεπτικός ανεμοστρόβιλος: *σαν τη γαλέρα στο αγριοσίφουνο βογγούσε το παλάτι* (Οδ. Η 377)· (μτφ.): *μπροστά, καβαλάρης στη φοράδα του, αγριοσούφουνας, με το μαύρο κεφαλομάντιλο, ο καπετάν Μιχάλης* (Κ-Μ 332).

αγριόσογος, επίθ. Που κατάγεται από άγριο σόι, από σκληρούς και άγριους προγόνους· (για γάτο): *χάδεψε το βεργωτό αγριόσογο*

γάτο που κείτονταν κουλουριαχτός στα πόδια της (Κ-Μ 36).

αγριοσούσουμος, επίθ. Που έχει άγρια σουσούμια (βλ. ά.), που έχει αδρά χαρακτηριστικά: *ο Χαρίτος ... αγριοσούσουμο χωριατόπουλο, μαυροτσούκαλο, με φοβισμένα γοργοκίνητα μάτια, καρλάφτης* (Κ-Μ 7).

αγριοσούφουνας ο, βλ. ά. *αγριοσίφουνο* το.

αγριόσπαρτο το. Το φυτό υμνόγραμμα το κητεράχιον, χρυσόχορτο: *τούφες τούφες μονάχα αγκαθερό θυμάρι, αγριόσπαρτα και ρείκια* (Αδ. 206).

αγριοστηθάτος, επίθ. Που έχει μεγάλο και δασύτριχο στήθος: *το μάτι ξεχωρίζει / μικρή πλωτή με πρίμιον άνεμο, με αγριοστηθάτους άντρες* (Οδ. Δ 493).

αγριόσυκο το. Ο βρώσιμος καρπός της αγριοσυκιάς, δηλ. της φραγκοσυκιάς (βλ. ά.): *βούιζαν κάτω χαμηλά τα Γάλαγα τ' αμαρτωλά, σφηνωμένα μέσα στις κόκκινες πέτρες του Καρμήλου με τις σπαθάτες φοινικίες και τα ουρμασμένα αγκαθωτά αγριόσυκα* (Ταξ. Σινά 124).

αγροικερός, επίθ. Που αγροικά, ακούει· (για οικιακό πηγάδι) που κατοικείται από στοιχειό (βλ. ά.): *η νύφη αγάλια προχωράει μες στις αυλές και σκύβει / το αγροικερό (γρ. αγρικερό) πηγάδι του σπιτιού να τριπλοπροσκυνήσει* (Οδ. Β 1244).

αγροικώ και **γροικώ** μέσ. **γροικούμαι.** **Ι.** ενεργ. μτβ. **1.** ακούω κάποιον ή κάτι: *μες στην μάχη / το μουγκρητό του Μέγα Αλέξαντρου τον άγριο / Βουκέφαλο αγροικώ* (γρ. αγρικώ) *στο φως να χλιμιντρίζει* (Θ.Β' Ιουλ.-Παρ. 172). **2.** νιώθω, αισθάνομαι: *μπροστάρης πήγαινε ο βαριόχνοτος διπλοβοσκός και γροίκαε* (γρ. γρίκαε) */ πλάτες, νεφρά ο λαός κοπαδιαστός βουερά να του συγκλύζει* (Οδ. Α 475). **ΙΙ.** (μέσ.) ακούγομαι: *ξάφνου από τα θεμέλια γροικιέται πνιγμένη η φωνούλα της Σμαράγδας* (Πρωτ. 143). [επίθ. *αγροικός (= νοήμων) < άγροικος (= ανόητος), όπου το α- θεωρήθηκε στερητ.].

άγρουστο το και **άγκρουστο.** Ποώδες φυτό των αγρών, αγριάδα (βλ. ά.), άγρωστη: *έκαμε ένα γύρο, μάζεψε άγρουστο και γαϊδουράγκαθα* (Χ-Ξ 100)· *ρίζαν στους ταύρους ρόβι κι άγκρουστο* (Οδ. Ζ 375). [αρχ. ουσ. άγρωστis].

αγύριστος, επίθ. Στην έκφρ. τ' αγύριστα = (επιρρημ.) χωρίς επιστροφή, ανεπιστρεπτή, στον αγύριστο: *χαίρουμαι που σε θωρώ, ασκητή, τ' αγύριστα να φεύγεις!* (Οδ. Υ 617).

αγύρτης ο. Άνθρωπος που ξεγελά και εξαπατά άλλους, απατεώνας: *αγύρτες μ' έχουν κυκλώσει, άγριοι καπετάνιοι, παμπόνηροι καλόγεροι, ξεμωραμένοι αλχημιστές – και / μου τάζουν χρυσάφι* (Θ.Γ' Χρ.-Κολ. 234).

αγωγιάτης ο. **α.** πρόσωπο που μεταφέρει φορτία (ανθρώπους ή πράγματα) με το υποζύγιο του έναντι αμοιβής: ένας *αγωγιάτης διάβαινε και τραγουδούσε* (Κ-Μ 251)· **β.** (γεν.) μεταφορέας, αχθοφόρος, χαμάλης: *τι λες και συ, Χριστόφορε, σαραντάπηχε αγωγιάτη μου* (Θ.Γ' Χρ.-Κολ. 196)· **γ.** (μτφ. για μεγάλο αποδημητικό πτηνό): *βιτσάτος αγωγιάτης τ' ουρανού* (ενν. γερανός) *στις κοκαλιάρες πλάτες / και στις βαθιές κουφάλες του λαιμού κουβάλαε χελιδόνια* (Οδ. Α 716).

αγώι το. Φορτίο που μεταφέρεται με αμοιβή (συνεκδ.) αμοιβή αγωγιάτη για τη μεταφορά προσώπων ή πραγμάτων (μτφ.): *ευχαριστώ σε, Αλλάχ, καλό το αγώι!* (Τερτσ. Μουχ. 178).

αδείπνητος, επίθ. Που δεν δείπνησε, που είναι νηστικός: *θαλάμωσε άλαλος, αδείπνητος* (Οδ. Φ 749).

αδέκαστος, επίθ. Που δεν δεκάζεται (= δωροδοκείται), αδωροδόκητος, αδιάφθορος που είναι δίκαιος, αμερόληπτος, ακέραιος: *ένας δίκαιος κριτής, ένας αδέκαστος νους ... δεν μπορεί παρά να περιμένει κι αυτός ... τότε να 'ρθει η μεγάλη τούτη στιγμή* (Ταξ. Ι-Κ 40)· έκφρ. *Αδέκαστος Κριτής* = (μτφ.) ο Χριστός: *πόσοι μητροπολιτάδες της Κρήτης θα παρουσιαστούν στον Αδέκαστο Κριτή και θα κρατούν στα χέρια τους τα σύνεργα του μαρτυρίου* (Κ-Μ 151).

αδερφάτο το. **1.** οργάνωση με κοινά ενδιαφέροντα και δραστηριότητες· ομάδα δράσης με ιδιαίτερα στενοί δεσμοί μεταξύ των μελών της: *μάζεψαν όλους τους άντρες και τις γυναίκες που μπορούσαν να δουλέψουν, τους μοίρασαν σε ξεχωριστές συντροφίες, σε αδερφάτα· σε κάθε αδερφάτο έβαλαν έναν υπεύθυνο οδηγό, τον πρωτάδερφο ή την πρωταδέρφη* (Χ-Ξ 322). **2.** (ειδ.) σύνολο καλογή-

ρων μοναστηριού: *λες και ψυχανεμίζονται πως ο βαρύς ετούτος άντρακλας θ' αναστάτωνε το ήσυχο αδερφάτο* (Φ-Θ 137).

αδερφικάτα, επίρρ. Με τρόπο που ταιριάζει σε αδέρφια αγαπημένα: *σμίγουν οχτροί και φίλοι αδερφικάτα* (Τερτσ. Βούδ. 25).

αδερφοκλωνιάζω. (Αμτβ. για φυτό) αναπτύσσω παραφυάδες, βγάζω κλώνους (μτφ. για χταπόδι) απλώνω τα πλοκάμια μου: *ο πουρνοκέφαλος τινάχτη ορθός και στο άγριο μάγουλό του / αδερφοκλώνιασεν ο χτάποδας κι ως το λαιμό κλαδώθη* (Οδ. Ζ 713).

αδερφοκλώνιαστος, επίθ. (Για φυτό) που αναπτύσσει παραφυάδες, που βγάζει κλώνους (μτφ. για άνθρωπο) που έχει απογόνους: *ο αδερφοκλώνιαστος μονιάς πηδάει κι ανάζωσε τη μέση* (Οδ. Κ 1305).

αδερφομοιράζω, -ομαι. (Ενεργ. μτβ. και μέσ.) μοιράζομαι την πατρική περιουσία με τα αδέρφια μου (γεν.) μοιράζομαι κάτι με κάποιον ή κάποιους: *βάρος γλυκό πολύ πέρεχυνε τον κόρφο, τα λαγόνια, / κι ακούμπησε στην ανθομυδαλιά να το αδερφομοιράσουν* (Οδ. Η 911)· *όντας χορτάστε πια σφαγή, φιλή και ξεπλαντάξει ο νους σας, / συμμιασικά νερά και χώματα θ' αδερφομοιραστούμε!* (Οδ. Λ 78).

αδερφοπνίχτης ο. Αυτός που πνίγει, φονεύει τον αδελφό του, αδελφοκτόνος: *κατά διαόλου, λυσσασμένοι αδερφοπνίχτες!* (Θ.Γ' Καπ. 116).

αδερφοποιτός ο και **αδερφοχτός**. Αυτός που γίνεται «αδελφός» κάποιου που δεν είναι συγγενής του με τη διαδικασία της αδελφοποίησης σε ειδική μυστική τελετή δίνοντας όρκο αμοιβαίας υποστήριξης ή με ανάμιξη του αίματός τους χαράσσοντας συμβολικά τον καρπό του ενός χεριού τους με μαχαίρι, σταυραδερφός: *είσαι αδερφοχτός μου, θυμήσου, σ' ετούτο εδώ το παντέρμο σίπι έσμιξαν τα αίματά μας* (Κ-Μ 249) (κατ' επέκτ.): *στο πρώτο πρώτο λάβωμα ο μονιάς γονάτισε κι αγάλια / το ευδιαωμένο ακροπιπίλισε του γέρου πεύκου γαίμα – / με το καλό δεντρό αδερφοποιτός βαθιά να γλυκοσμίξει* (Οδ. Φ 800). [ουσ. αδερφοποιητός < αδερφοποίηση].

αδερφοσμίγω. **1.** (αμτβ.) σμίγω όπως σμίγουν αγαπημένα αδέρφια, αδελφώνομαι,

συμφιλιώνομαι: *καλώς το λύκο με τα πρόβατα, το λιόντα με τ' αλάφια, / έχτρες, αδέρφια μου, δεν έχει πια, φιλιώστε μες στο νου μου / ήρθε ο καιρός ν' αδερφοσμιζετε στην άγια μάντρα ετούτη* (Οδ. Ξ 858). **2.** (μτβ., μτφ.) πλησιάζω, προσεγγίζω: *τα ταπεινά χορταράκια ... προχωρούσανε, προχωρούσανε κι αδερφοσμίγανε τους τάφους* (Σ-Ψ 40).

αδερφοστρόβιλος ο. (Μτφ.) αδερφοσκοτμός, αδερφοφαγωμάρα (βλ. ά.)· (κατ' επέκτ.) εμφύλιος πόλεμος: *τώρα ποιος νοιάζεται ... μέσα στο φοβερό τούτον αδερφοστρόβιλο;* (Ταξ. Ισπ. 184).

αδερφούλακας ο. (Μειωτ.) καχεκτικός ή ανίκανος και ανεπρόκοπος αδελφός: *σε λίγους μήνες θα το 'τρωγε κι αυτό (ενν. το μονόσπιτο) και θα το 'πινε ο φαταούλας αδερφούλακας της* (Κ-Μ 131).

αδερφοφάγος ο και αδερφοφάς ο τίτλος Αδερφοφάδες οι. (Μτφ.) αυτός που συμμετέχει σε εμφύλιο πόλεμο σκοτώνοντας ομοεθνείς του· (επιθετ.): *νογώ στα σωθικά την γκρεμισμένη ετούτη, / τη ρέμπελη, τυφλή κι αδερφοφάγα Ελλάδα* (Θ.Γ' Καπ. 94)· *μωρέ, ποιος δαίμονας αδερφοφάς σας τρώει;* (Θ.Γ' Καπ. 73).

αδερφοφαγωμάρα η. (Μτφ.) διχόνοια ανάμεσα σε αδέρφια· (κατ' επέκτ.) εμφύλιος πόλεμος: *μελετούσε το Μεγάλο Σηκωμό του '21 και σάστιζε ο νους του - τι αδερφοφαγωμάρες, τι κλεψιές και προδοσιές* (Κ-Μ 45). —Πβ. ά. αδερφοστρόβιλος ο.

αδερφοφάς ο, βλ. ά. αδερφοφάγος ο.

αδερφοχτός ο, βλ. ά. αδερφοποιτός ο.

αδερφώνω, -ομαι. (Το μέσ. μτφ.) συμφιλιώνομαι, συνταιριάζω: *μ' έτρωγε η απλοϊκή λαχτάρα να τα συνδυάσω και τα δυο, να βρω τη σύνθεση όπου να αδερφωθούν οι θανάσιμες αντίθεσες* (Β-Ζ 74).

αδιαφέντετος, επίθ. Που είναι ανυπεράσπιστος, απροστάτετος, εκτεθειμένος: *ξεκουμπιστείτε γρήγορα μην ξεπροβάλλου οι γιοι μου, / κι αν μας συντύχουν αδιαφέντετους, θα μας σκοτώσουν όλους* (Οδ. Υ 854).

αδιαφόρετος, επίθ. (Για κουβέντα) που δεν παρουσιάζει κανένα ενδιαφέρον, που είναι ασήμαντος, αδιάφορος: *μάχουνταν να σταυρώνουν αδιαφόρετες κουβέντες, ν' αλαφρώ-*

σουν (Κ-Μ 84). [στερητ. α- και ρ. διαφορεύω (= ωφελώ) < ουσ. διάφορο (βλ. ά.)].

αδικοθανατίζω. (Αμτβ.) βρίσκω άδικο (πρόωρο ή σκληρό) θάνατο, πεθαίνω με τρόπο που δεν μου αξίζει ή χωρίς να υπάρχει σοβαρός λόγος: *τρανές παλληκαριές σου πέλαγου στεριάς αναστορούμαι / κι είναι ντροπή, θαρρώ, τέτοιο κορμί ν' αδικοθανατίσει* (Οδ. Β 755).

αδικοκρίτης ο. Αυτός που κρίνει άδικα, άδικος κριτής: *αχνόλιωνεν η μούρη / και το λευρό κορμί του αδικοκρίτη* (Τερτσ. Γκρ. 10).

αδικολαβωτής ο. Αυτός που λαβώνει, τραυματίζει κάποιον άδικα: *αδικολαβωτές, φονιάδες, / ληστές και χαλαστάδες βασανίζει* (Θ-Κ Κόλ. ΙΑ' 37).

αδόκητος, επίθ. Που είναι απροσδόκητος, μη αναμενόμενος, αναπάντεχος: *πάντα αδόκητες αεροκορφές πετάει η ψυχή του ανθρώπου* (Οδ. Κ 526).

αδονώ και αδονίζω, βλ. ά. *αηδονώ και αηδονίζω.*

αδοξία η. Το να μη δοξάζεται κάποιος, έλλειψη δόξας· αφάνεια: *αυτοί που τον αγώνα δε βαστάζαν / ως τα στερνά με τον υγιό του Αγχίση / στην αδοξιά μονάχοι τους χαθήκαν* (Θ-Κ Καθ. ΙΗ' 138).

αδούλης ο. Που είναι οκνηρός, τεμπέλης, αργόσχολος: *σπάνια ακούς εδώ αμέριμνο γέλιο, ούτε συναντάς αδούληδες να σεριανίζουν* (Ταξ. Ρ. 38).

αδράγατος, επίθ. Που δεν επιβλέπεται, δεν φυλάσσεται από δραγάτη (βλ. ά.)· (γεν.) αφρούρητος, αφύλαχτος, απροστάτετος, ανυπεράσπιστος: *τα δυο βουνίσια μας κορμιά περνούν, τα μάτια ολούθε ψάχνουν / αρπαχτικά να βρουν αδράγατη θροφή να βάλουν χέρι* (Οδ. Ι 1189).

αδράπανος, επίθ. (Για κυνηγό) που γυρίζει άπρακτος (από κυνήγι): *οι μαύρες μέρες κιόλας plάκωσαν, τρίζει ο τροχός της μοίρας, / σωθήκαν τώρα οι ζωθορφές, πηρούν, λιγώνουνται τα σπλάχνα / κι αδράπανοι γυρνούν οι κυνηγοί στο πεινασμένο ασκέρι* (Οδ. Μ 286)· έκφρ. *ξερός κι αδράπανος* (επιτατ.): *οι κυνηγοί δεν άγρεψαν τη νύφη / κι αναγυρνούν ξεροί κι αδράπανοι με τ' αδειανά πλεμάτια* (Οδ. Ε 1140).